

Swindrecht Were



Heerjansdam



Hendrik Ido Ambacht



Zwijndrecht

Uitgave van:
Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht en Historische Vereniging Zwijndrecht
Jaargang 26 nr. 2, december 2012



't huis Bouquet.



't Nieuwe Huis gelegen als 't voorstaande.

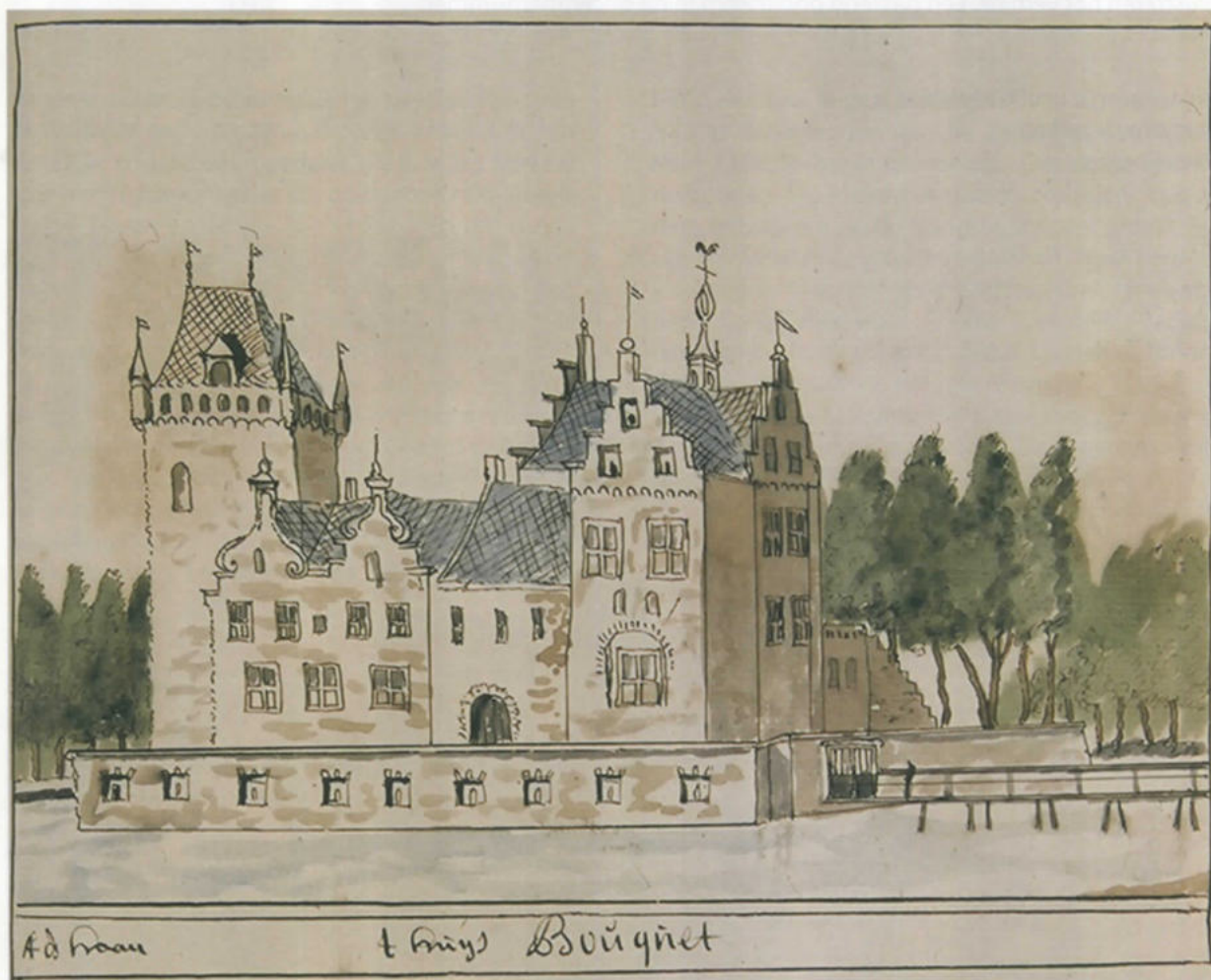
Tekening huis Bouquet, omstreeks 1700.



Opgravingen bij Bouquet, 1983.

Inhoud

Voorwoord	2
'Bouquet', van oud naar nieuw Ger van der Straaten	3
Een 'Timmeragie' bij Bouquet Alexandre van den Berg en Renate Valk-Mattens	13
Barre winters in vorige eeuwen Kees van der Leer	19
Colofon	36



Het Huis Bouquet in de zeventiende eeuw. Tekening in Atlas Schoemaker door A. de Haan. Foto collectie Kees van der Leer.

Afbeeldingen

Vooromslag: Het huis van aannemer Valk.

Voorwoord

Geachte lezer. Voor u ligt Swindregt Were uitgave december 2012. De nieuwe opzet van het periodiek is een succes. De vorige uitgave is in de losse verkoop geheel uitverkocht en dus niet meer verkrijgbaar. De ingeslagen weg lijkt te voldoen aan de wens om meer met kleur te werken. Ook in deze uitgave wordt getracht zoveel mogelijk kleurafbeeldingen toe te passen. Echter de redactie is afhankelijk van het onderwerp en de daarbij beschikbare afbeeldingen al dan niet in kleur.

Het huis 'Bouquet' en zijn omgeving staat centraal in een artikel van de hand van de heren Ger van der Straaten en Alexandre van den Berg. De één schrijft over de oudere geschiedenis en gunt u een blik in het interieur van het huis aan de hand van een verkoopakte waarin de inboedel beschreven staat. De andere schrijver neemt u meer mee in het heden.

De heer Kees van der Leer blikt terug op vele barre winters die ons land gekend heeft. Voor de oudere lezers onder ons zal de winter van 1929 bekend zijn. De schrijver doet hier een uitgebreid verslag over. Maar ook andere, misschien minder bekende, koude winters komen aanbod. Diverse, vaak unieke foto's uit diverse collecties, illustreren het verhaal. Een passend onderwerp in dit decembernummer.

Wij wensen u veel leesplezier.

Namens de redactie.

Kees Popijus



De grote sluisdeuren worden per hondenkar naar de plaats van bestemming gebracht.

'BOUQUET', VAN OUD NAAR NIEUW

Ger van der Straaten



1752.



ca. 1970.



2000.

Gegevens over de bewoners en de geschiedenis van de hofstede Bouquet zijn behoorlijk bekend. Er zijn degelijke onderzoeken gedaan, die ik in het kort zal schetsen. Toch komen er bij onderzoek nog steeds zaken boven water, die ik niet ken. En dat is één van de leuke dingen van het doorspitten van oude archiefstukken. Zo kreeg ik bij toeval het verslag van een openbare veiling van allerlei zaken van huis Bouquet in handen. Dat was voor mij aanleiding om de oude geschiedenis van Bouquet, voor zover nu bekend, op te schrijven. Zeker nu de naam Bouquet blijft bestaan in een nieuwbouwwijkje op ongeveer dezelfde plaats. Voor het oude huis worden meerdere woorden gebruikt: Ambachtsheerlijke hofstede, boerderijplaats of zoals in 1765 "Buijteleplaats". Ik zal me in dit artikel beperken tot de naam 'hofstede'.

Eerst een stukje geschiedenis.

Na het droogleggen van de Zwijndrechtse Waard rond 1332, kwam er bewoning. Om droge voeten te houden bij eventuele overstromingen, begon men te bouwen op de hoogste stukken grond. Die zijn gevormd door afzettingen van de Waal, vóór de afdamming daarvan bij H-I-Ambacht en Heerjansdam. Op dat stuk, werd de kerk (2) en de Ambachtsheerlijke hofstede (1) gefundeerd. Uiteraard, zonder de naam Bouquet op het naambordje.

Soms werd land kunstmatig opgehoogd waarop dan een boerderij werd gesticht. De gegevens daarover zijn te vinden in het boekje uitgegeven door Het Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht bij de herdenking van 650 jaar waard in 1982.

De schets op de volgende pagina van de hand van G.P. Alders, is daaruit overgenomen.

- 1) Huis Bouquet.
- 2) De Kerk.
- 3) de Waelneshoeve
- 4) Kapelletje van St. Anthonis op de grond van Ridderkerk.
- 5) Hoeve de 'Hoogenberg' aan de Achterambachtseweg.
- 6) de Waal.
- 7) zijlkreek (waaraan later een watermolen werd gebouwd)
- 8) ook zijlkreen, waaruit de Hogekade (met later een gemaal) en de Reeweg zijn ontstaan.

- A) Sandelingenambacht.
- B) Hendrik-Ido-Ambacht
- C) Schildmanskinderenambacht
- D) Polder Waelnes.

De nrs. 10 t/m 19 staan op een ander deel van de kaart. (Hierbij niet afgedrukt.)

De eigenaren na overlijden van hem en zijn weduwe
Margaretha van Gouthoeven, zijn geweest:

Gegevens over hem zijn te vinden in de archieven die bij Erfgoedcentrum DiEP in Dordrecht worden bewaard.

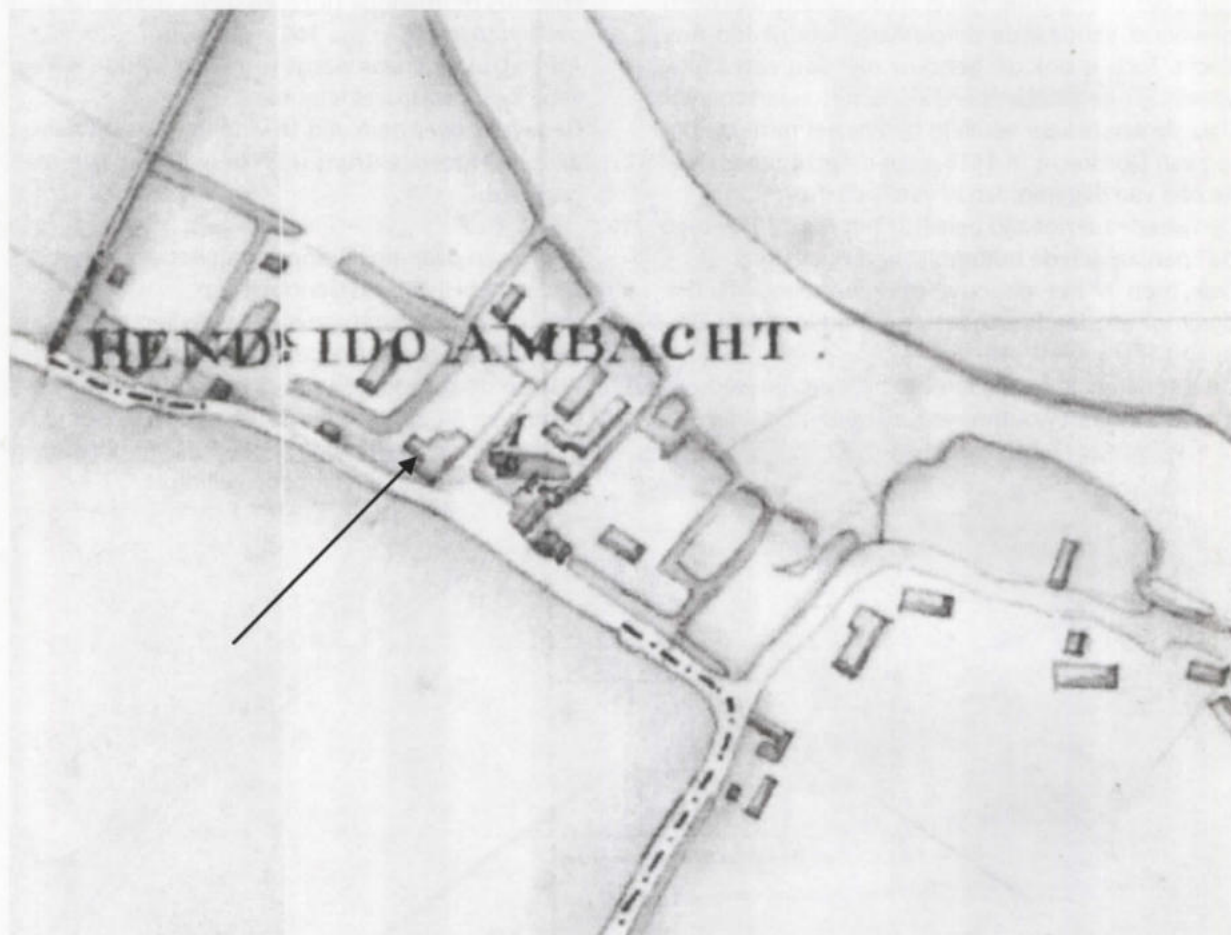
Wat op de tekeningen zowel hieronder als aan het begin van dit artikel gelijk is (en wordt genoemd bij de verkoop van het roerend goed), is het uurwerk in het torentje. (zie bij de boedelverdeling.)



Twee stuks van een onbekende tekenaar gedateerd 11 augustus 1718.

Het Kadaster zoals wij dat kennen, werd in 1832 ingevoerd en een stuk van de oudste kaart uit 1832 is hier afgedrukt. Helaas heeft men de dorpsnaam net over de grond van 'Bouquet' geschreven, maar de kaart is goed te vergelijken met de kadastrale kaart uit 1975. Bij de pijl staat de pastorie en links daarvan is nog een groot deel van de slotgracht te zien.

Verder naar rechts gaand zien we de kerk, het voormalige doktershuis 'Pruijlenborg', dan de aansluiting van de Dorpsstraat met de Reeweg en uiterst rechts is nog juist de hoek van de Hogekade te zien met het oude Gemeentehuis, nu kapsalon Pons en de voormalige smederij van Stijnis, nu bewoond door de heer J. Nugteren.



Kadastrale kaart uit 1832.

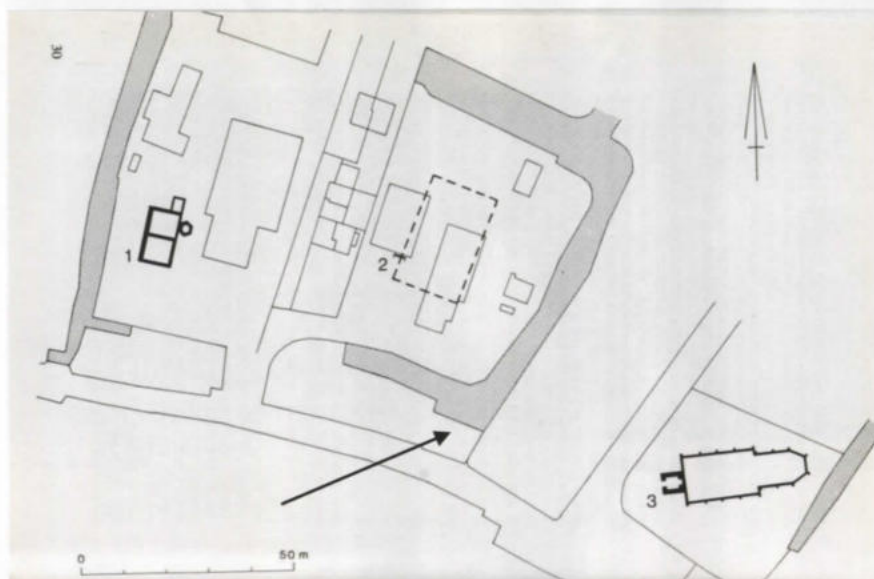
Archeologisch Onderzoek

Uit archeologisch onderzoek van de hofstad van Heijncr Yen (Ijden) in 1978 heeft men de waarschijnlijke afmetingen van de hofstede gereconstrueerd, aangegeven met de donkere stippellijn. In grijs de slotgracht. Het U-vormige deel rechts bestaat nog voor een groot deel. Tussen de Kerk en de slotgracht, onder de stippellijn (2) is het huis van Aannemer en Timmerbedrijf Valk aangegeven.

De grote plattegrond bij het huis van Bucket (1) is de inmiddels gesloopte boerderij van Molendijk. Daar tussen staan een paar huizen getekend, waarvan een paar er nu, in 2012, nog staan. Hoogstwaarschijnlijk heeft hier een gracht gelegen die het terrein in twee stukken deelde.

De ingang van het huidige Bouquet is ook duidelijk te herkennen.

Tekening van G.P. Alders, geplaatst op de kadastrale kaart van 1975.



1. Fundering van het huis van Jan Bucket rond 1580, de latere hofstede 'Bouquet'.
2. Waarschijnlijke grenzen van de hofstede van Henric Yen uit het midden van de 14e eeuw
3. De kerk

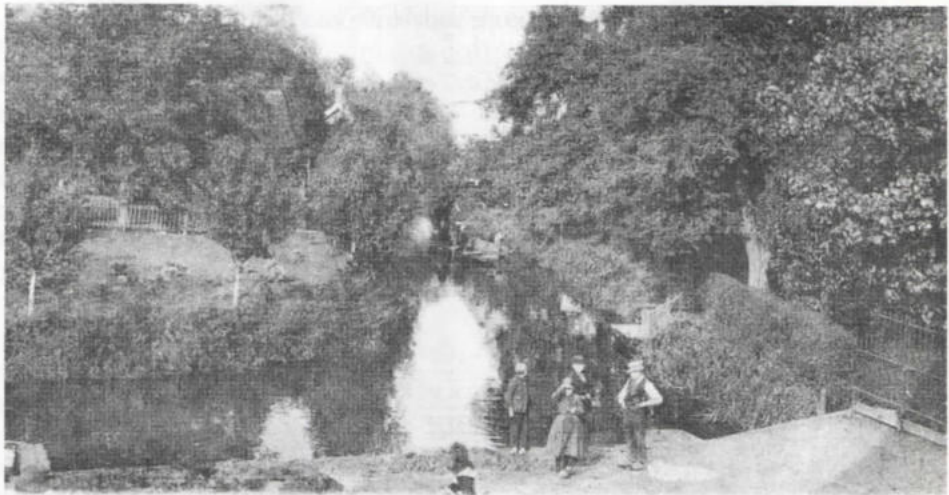
De pijl markeert een heel oud gedeelte van Ambacht, ooit genoemd 'de Ambachtse Haven'. Hier was de 'loskade' waar de schippers hun vrachten voor het centrum van het dorp losten. (Helaas heeft Alders de pastorie rechts van de pijl niet ingetekend)

Beelden van de opgravingen in 1978.

Bij de opgraving is gebleken, dat de fundatie van het huis van Jan Bucket uit dezelfde soort kleine gele bakstenen bestaat die nagenoeg even groot zijn als die waaruit de Kerk is opgetrokken.



De Ambachtse Haven aan de Dorpsstraat. Links is nu het aannemersbedrijf A. Valk gevestigd en rechts is de pastorietaan zichtbaar.



H I AMBACHT Haven in het dorp

Plg's de Waard

Het einde van het huis Bouquet

De sloop van Bouquet zoals de naam dan wordt geschreven, is niet geheel duidelijk.

Op 15 december 1764 start de eigenaar, Hendrik Willem van Hoorn, een serie veilingen met de verkoop van een partij, elzen, iepen en essen en dat wordt voortgezet op 4 april 1765 met de veiling van een partij noten-, appel-, en perenbomen, gevolgd door de verkoop van alle roerende goederen van Huis Bouquet een klein halfjaar later.

Op 10 juli 1765 is het **Huis Bouquet** zelf aan de beurt.¹⁾

En dat is heel interessant, want niet alleen de meubels en dergelijke worden genoemd, maar ook de kamers en zalen waarin ze staan worden genoteerd. Ik zal me wat betreft de artikelen enigszins beperken. Het zijn namelijk 15 bladzijden.

(Wie precies wil weten wat er te koop was, wat het opbracht en wie de kopers waren, is welkom bij het Historisch Genootschap in de 'Brommert', Smidshoef achter de Wereld-winkel, op de dinsdagen van 09.00 tot 12.00 en van 13.00 tot 15.30.)

Eigenaar Hendrik Willem van Hoorn laat nu ten overstaan van Schout en Schepenen van Hendrik-Ido-Ambacht veilen

*'een Buijte plaats met zijn huijsingh,
Stallingh, schuur en boomgaard'.*

Geboden wordt 1300 gld. De verkoop gaat niet door omdat Van Hoorn het bedrag te laag vindt.

Op 17 oktober 1767 lukt de verkoop van het Huis Bouquet met boomgaard beter:

Hendrik Willem van Hoorn, dan genoemd als Heer van Loendersloot, verkoopt via makelaar Joost Visser uit Dordrecht

*'de opstal en land, off 2 mergen 300 roe boomgaard land van outs genaamd "Boucquet" aan Lambert van den Bergh, de Ambachtse smid voor 1250 gld.*¹⁾

Die krijgt ook recht van vrije invaart in de sloot tussen zijn land en dat van Cornelis van der Hoep, de secretaris van Hendrik-Ido-Ambacht en de boomgaard van Michiel Bijkerke. (Het huis van Bijkerke staat er nog en wordt nu bewoond door H. Bieze-
pol.)²⁾

Wat precies 'opstal' inhoudt is niet duidelijk, want al in 1766 wordt de sluiswachter opgedragen *'enig puin van het huis Bouquet'* te halen om daarmee de loswal te repareren.

(F. Jorissen, Het Hoogheemraadschap van de Zwin-drechtse Waard 1331-1995, pag 26).

Dit is dus al voor de verkoop aan Lambert van den Berg. Helaas is niet vermeld waarvan het puin afkomstig is: een bijgebouw of het hoofdgebouw.

Op 12 juli 1765 wordt door notaris Jan van der Star te Dordrecht geveild voor rekening van *'Hendrik Willem van Hoorn, Heer van Bouquet, woonend te Amsterdam, 7 mergen 300 roe land gelegen in de Hoeve van Kijfhoek genaamd Bouquet, in de polder van Sandelingenambacht.'*³⁾

Kopers: de kinderen van Huigh Kranenburg.

N.B. Met de naam "Hoeve van Kijfhoek" wordt geen boerderij aangeduid, maar een stuk 'leenland' van Alijd van Kijfhoek. Het voert te ver om dat hier uit te leggen.

17 december 1771

Gerrit van Holst gemachtigd door Hendrik Willem van Hoorn verkoopt aan neef Nicolaas Anthonij van Hoorn uit Amsterdam,

'een gedeelte in de tienden van Kijfhoek groot 18 mergen gelegen in de Hoeve van Kijfhoek in de polder van Sandelingenambacht.'
Prijs 1000 gld.⁴⁾

Na het overlijden van Nicolaas van Hoorn, verkoopt diens erfgenaam Pieter Teunisse, uit Amsterdam, via notaris D. W. Nibbelink op 6 juni 1802 een deel (landerijen) van de Hoeve van Kijfhoek, groot ca. 8 Mergen voor 565 gulden aan Bastiaan Nugteren en Adrianus Molendijk, beiden wonende te Hendrik-Ido-Ambacht.⁵⁾

Tot zover de handel en wandel van de familie Van Hoorn.



Het kasteel Loenersloot.

OPMERKING

In 1766 wordt Hendrik Willem van Hoorn ook genoemd als 'Heer van Loenersloot' en inderdaad, hij blijkt ook het kasteel Loenersloot te bezitten. Het is dan in deplorabele toestand en Van Hoorn besluit het te slopen. Vier jaar later gaat hij echter failliet en verkoopt dan het kasteel aan Andries Jan Strick van Linschoten. Deze Andries Jan verandert kasteel Loenersloot in een buitenplaats, waarbij het middeleeuwse uiterlijk grotendeels behouden blijft.

Wat gebeurt er verder met de locatie 'Bouquet'

Na de sloop van het Huis Bouquet wordt het land al in 1767 gekocht door smid Lambert van den Berg, die zijn smederij uitoefent in de Dorpsstraat tegenover 'Bouquet'. Hendrik Willem van Hoorn is de verkoper. Het land wordt in twee delen gesplitst. Beide komen in handen van een telg Van den Berg: Gerrit bezit het westelijke deel waarop boerderij 'Bouquet' wordt gebouwd en broer Jacob van den Berg krijgt

het oostelijke deel. Later komt het oostelijke deel via vererving in handen van de familie de Koning. Daarna volgt als eigenaar van dit deel de familie Maas-kant, dan de timmerlieden Van der Plaat gespecialiseerd in het bouwen van sluiswerken en uiteindelijk koopt timmerman Arie Cornelis Valk het pand in 1957. Het is nog steeds een schitterend pand, nu in gebruik en bewoond door A.G.C. Valk.⁶⁾



Het westelijke deel van Gerrit van den Berg blijft tot 1932 in bezit van Gerrit's nakomelingen. Dan verkoopt n.l. Reinier van den Berg op 25-05-1932 de boerderij aan Willem Stehouwer. Die is het niet te doen om de boerderij, maar wel om het stuk land van Reinier dat langs de Waal ligt. Willem Stehouwer verkoopt dan ook de boerderij al op 07-07-1932 aan Willem Molendijk. Na diens jonge overlijden, wordt zoon Jan Cornelis Molendijk eigenaar en hij geeft zijn medewerking aan de opgravingen van 1975. In 1983 verkoopt Jan Cornelis Molendijk de boerderij aan 'Bouwbedrijf Gebrs. Groeneweg bv' uit Zwijndrecht. Na de sloop door aanneem- en sloopbedrijf C.P. de Waard uit H.I. Ambacht, wordt het nieuwe wijkje 'Bouquet' gerealiseerd.

Gelukkig krijgt het Historisch Genootschap van bouwbedrijf Groeneweg vanaf 18 juli 1983 vier weken de tijd om, geholpen door J. Molendijk, nader onderzoek te verrichten naar het oude 'Bouquet'. De vondsten, daar gedaan, zijn in ons bezit.

Tussen beide boerderijen is op bovenstaande foto een rijtje huizen te zien. Ze moeten gebouwd zijn na 1832, want dan staan ze nog niet op de kadastrale kaart ingetekend; in 1975 wel.

Er is dan echter al wel gesaneerd. Uit een krantenartikel van 22 november 1972 blijkt dat de huizen Bouquet 7 en 9 in slechte staat verkeren. Vooral de sloop

van nummer 7 roept in de gemeenteraad veel vragen op. In tweede instantie, een maand later, stemt de raad echter in met het 'onbewoonbaar verklaren' en de sloop van de twee huizen. Tegen de sloop zijn de fracties van de S.G.P., D'66 en Ambacht 2000+. Wel vraagt iedereen aan burgemeester J.C. de Ridder om met de ontruimingsprocedure clement om te gaan, hetgeen wordt toegezegd.

Wat meer gegevens over het rijtje huizen, bijgenaamd 'De Griebus', zoals het in 1948 in de volksmond werd genoemd, worden verteld door Cor Valk. *'In het eerste huis vanaf links op de foto woonde de familie Huijzer met hun getrouwde zoon. De ernaast staande twee witte huisjes waren in 1948 al samengevoegd en daar woonde H. Provily, voor Cor 'oom Hannes'. Daarnaast woonde Jan Lodder (veel bewoners van de huisjes waren op de een of andere manier familie van hem). Op de open plek daarnaast hebben waarschijnlijk de twee huisjes gestaan die onbewoonbaar werden verklaard en gesloopt zijn na 1972. In het ene woonde de het gezin van Wim van der Wulp en in het andere de familie Dambruin. Voor het hele rijtje huizen was slechts één buiten-toilet beschikbaar, wat toen vaker voorkwam! De schuur achter de boerderij van Molendijk stond op de oude slotgracht en dreigde weg te zakken. De vader van Cor heeft het geheel 'gered' door het handmatig op te vijzelen!'*

Hier volgt dan een verkort overzicht van de opstellen en vertrekken van Huis Bouquet en wat er in of bij stond. (De namen van de vertrekken zijn letterlijk overgenomen)

1. In de schuer.

Vistuig, een tuinbank, en naast veel rommel ook 'een Narre slee, tuijgh, pluim en stokken' Geboden 24 gld, maar dat vindt Van Hoorn te weinig. Ook een aantal 'Broeijbakken met Glaase raam' worden verkocht voor iets meer dan 3 gld/stuk

2. In den Tuijn.

Behalve een 'pontschuitje' ook een 'schuijtje met zijn tent, Sijle en verder toebehooren' voor 33 gld.

Drie stuks 'loode beesten op Steene peedestal' (voetstuk). Niet verkocht: 90 gld/stuk is te weinig.

Ook 260 gld voor het ijzeren hek is te weinig en wordt dus niet verkocht. Het zal een groot hek zijn geweest, want in de veilingvoorwaarden is speciaal opgenomen, dat de koper de toegangspoort niet mag beschadigen bij het vervoer!

3. In de Keuken.

Allerlei keukenartikelen: een koperen pot met dek-sel voor 4 gld 5 stuivers, 12 tinnen borden (niet verkocht), een vliegengkast voor 1 gld.

4. Op solder.

Een ledikant met 4 ijzeren buizen voor nog geen 3 gld. Een schilderij met een wapen (niet verkocht en helaas is de naam van de schilder niet vermeld.

Verder een paar eikenkasten en 20 'Kleere stokken'.

5. Op de Groote Zaal.

De vloermatten, 12 stoelen en een leuningstoel, allemaal met kussens.

6. Op de Saal.

Een theetafel en een kist met ijzeren banden: gekocht door de Kerk van Heeroudelandsambacht. Verder een paar 'Gerridons' (tafeltje op een poot), een Kabinet met een spiegel en een 'lediekant met geel geruijd behangsel'.

7. Op 't Comptoir.

Behalve een paar stoelen en een spiegel ook een ladenkastje en twee stuks 'lessenaar op zijn voet' met een boekenkast.

8. Op 't 'Kleijn slaap kamertje'.

Naast de vloermatten zijn er te koop eiken kasten, een spiegel, zes stoelen met kussens een 'leuninghstoel' en uiteraard 'een ledikant met groen behangsel'. Het laatste voor 21 gld.

9. Slaapkamer 'boven de Eedt kamer'

Naast twee vierkante tafels, stoelen een kabinet, en een rustbank, een 'Lit d'Ange' (Hemelbed) met groen behangsel, een wollen en een katoenen deken.

10. De 'Beneede saal'.

De hele kamer is behangen. Er is een extra grote spiegel, een fraai notenhouten Kabinet met ornament voor 31 gld en als pronkstuk een 'fraaij staande horlogie met Nooteboome kast en wekker gemaakt door Henrij Overburij te Rotterdam'.

Getaxeerd op 110 gld, maar niet verkocht.

11. Int 'Portaal'.

Een staand uurwerk met 'glad geboende kast'. Niet verkocht, getaxeerd op 34 gld.

12. 'de Toorn'.

Een 'uurwerk met zijn Plaat, bord en kap met lood bekleed en loode gewigten'. 46 gld geboden, maar daarvoor niet verkocht.

13. Portaal en gangh.

Een partij marmeren vloerstenen in het portaal en de gang met bijhorende plinten. Ook niet verkocht voor 140 gld.

14. Slaap kamer beneeden.

Een mooie schoorsteenmantel (niet verkocht voor 70 gld) en fraai behang rondom, stoelen, tafeltje en mooie spiegel met een glazen lijst (niet verkocht voor 32 gld) en 2 ledikanten.

15. Eed kamer.

Een latafel met 4 laden en 12 stoelen en kussens, kabinet met koper beslag en een turfton met tang. Boven de schoorsteen een 'Fraaije Schoorsteen Schilderij gemaakt door A. van der Burrij' met nog 3 andere schilderijen. Verder een waterton met ijzerbeslag, een koperen kraan en veel brandhout.

Verantwoording

De schetsen van de hand van dhr G.P. Alders zijn ontleend aan het boekje 'Hendrik Ido Ambacht 1332-1982, uitgegeven door Het Historisch Genootschap te H.I. Ambacht.

Ook delen van de tekst zijn van dhr G.P. Alders.

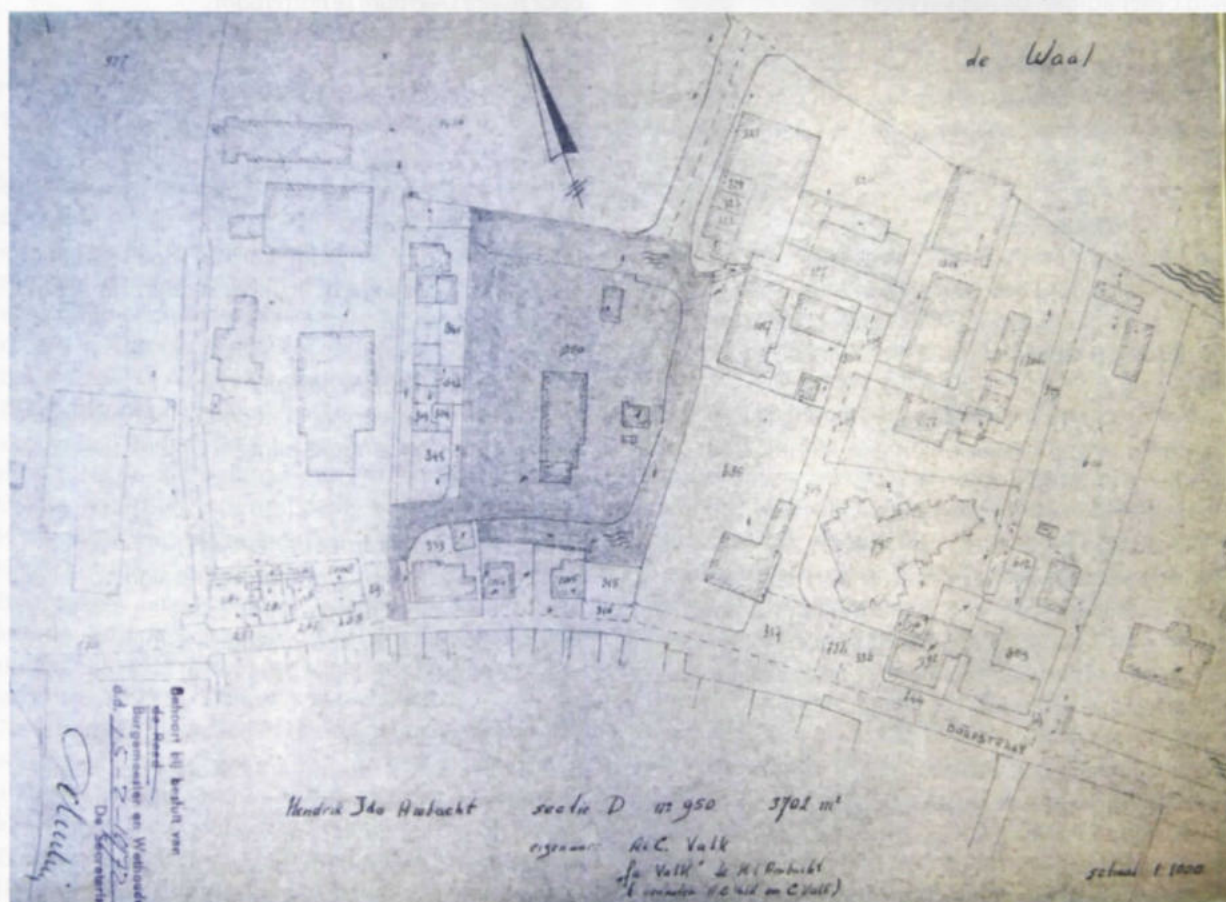
De foto's komen uit het fotoarchief van 'het Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht'.

Uitzondering is de afbeelding van kasteel Loenersloot (internet)

Verder de voetnoot nrs.

- 1) DiEP ORA 1023-25 d.d.05-07-1766
(bladen zijn ongenummerd).
- 2) DiEP ORA 1023-6 fol 206
- 3) DiEP ORA 1023-6 fol 177
- 4) DiEP ORA 1023-6 fol 221
- 5) DiEP ORA 1023-8 fol 5-76
- 6) Een deel is overgenomen uit het boek Steeën in Ambacht van J.A. van der Giessen en L.M. van der Hoeve.

(Voor belangstellenden in te zien bij het Historisch Genootschap)



In het donkere vlak op deze kaart is duidelijk te zien waar de 'Timmeragie' gevestigd is. Rechts daarvan de nog oude pastorie en daarnaast de Dorpskerk.

EEN 'TIMMERAGIE' BIJ BOUQUET¹

Alexandre van den Berg en Renate Valk-Mattens

Dit artikel is geschreven als vervolg op het voorafgaande. De verdere lotgevallen van het westelijke deel van het terrein van het voormalige huis Bouquet heeft u al in het voorgaande artikel kunnen lezen. Dit artikel begint als twee vooraanstaande Ambachters elkaar ontmoeten in het rechthuis van Hendrik-Ido-Ambacht.

Op 12 december 1775 verschijnen Lambert van den Bergh en Gijsbert Groenhout, timmermansbaas, voor de schout en schepenen van Hendrik-Ido-Ambacht. Lambert verkoopt aan Gijsbert een boomgaard van 300 roeden groot voor 800 gulden². Deze boomgaard beslaat het oostelijk deel van het terrein van het voormalige huis Bouquet. Dit terrein is op 17 oktober 1767 door Hendrik Willem van Hoorn aan Lambert van den Bergh verkocht. Het terrein besloeg toen *'de opstal en land, off 2 mergen 300 roe boomgaard land van outs genaamd "Bouquet"'*³.

In 1775 is de voormalige opstal van huis Bouquet op het westelijk deel van terrein verdwenen en heeft Lambert een boerderij laten bouwen. Beide delen van het terrein zijn al gescheiden door een "grop", die door Gijsbert verdiept moet worden tot een sloot⁴. De sloot moet daarna door beiden worden onderhouden. Gijsbert heeft de intentie om op het terrein een huis te bouwen en bedingt ook een recht van overpad over het terrein van Lambert. Lambert bedingt bij de verkoop een vrije doorvaart door de gracht om het terrein van Gijsbert en Gijsbert krijgt het recht op vrije doorvaart om het terrein van Lambert⁵.

Op 29 april 1787 trouwt Gijsbert Groenhout met zijn buurvrouw Jannigje Vliegenthart. Jannigje is de weduwe van Jacob van den Bergh, de zoon van Lambert. Jacob is jong overleden op 11 september 1786⁶. De boomgaard van Gijsbert is dan nog niet bebouwd, want het terrein wordt door Gerrit van der Bergh op 28 oktober 1787 in erfpacht gegeven aan Hendrik Janszoon de Koning voor 3 gulden per jaar. Gerrit is de zwager van Jannigje, de broer van Jacob. Gerrit doet dit waarschijnlijk als gevolmachtigde van Gijsbert en Jannigje⁷.

Gijsbert is waarschijnlijk de enige timmerman in het dorp. Maar wel een bemiddeld man, met veel contacten. Zo komen we hem tegen in de afrekeningen van de nalatenschap van Antonias Vlasblom. Deze is

schepen van Hendrik-Ido-Ambacht en herbergier in "De Vergulde Swaen" aan de Langeweg (Nu Zwijndrecht). In dit pand zit tegenwoordig de oudheidkamer van de Historische Vereniging Zwijndrecht. Gijsbert zal daar meegewerkt hebben aan de verbouwing of renovatie die rond 1788 daar plaatsvindt⁸.

Op 14 november 1788 maken Gijsbert en Jannigje hun testament op⁹. Daarin erft neef Klaas de Koning, zoon van Hendrik Janszoon de Koning, al hun land vooral gelegen in het Volgerland van Kijfhoek¹⁰. Maar waarschijnlijk ook de boomgaard waar intussen plannen zijn voor de bouw van een 'Timmeragie'. Dus Hendrik pacht de boomgaard, maar zijn zoon Klaas erft het. Nadat de 'Timmeragie' gebouwd is, zullen geen van beiden er wonen. Waarschijnlijk wordt het meteen verhuurd. De eerst bekende huurder is Pleun van Buuren die in 1823 voor het eerst genoemd wordt¹¹.

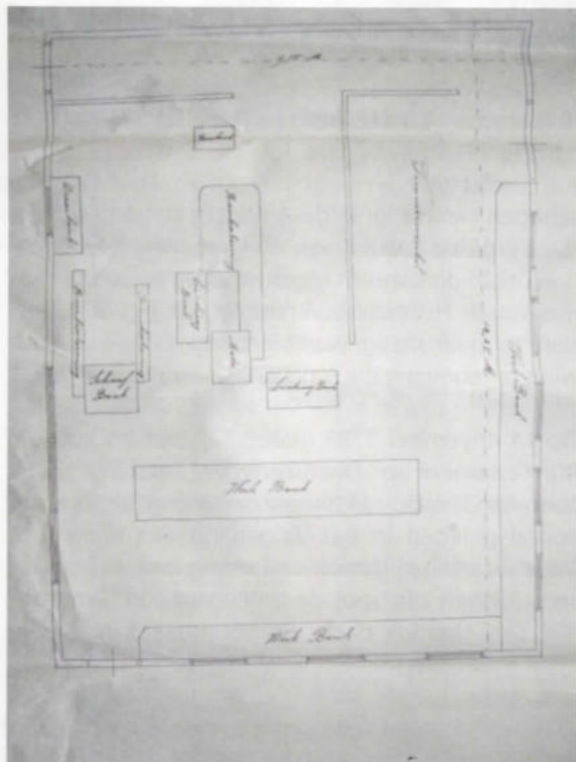
Dus moet de 'Timmeragie' wel gebouwd zijn ergens tussen 1788 en 1823.

Zijn zoon Jacob woont ook in dit huis en vertrekt in 1877 naar Charlois. Waarschijnlijk pacht ook zijn opa Jacob van Buuren al de 'Timmeragie' van de familie de Koning. Zo kom je op drie generaties. Iets wat later nog een keer voor komt.

Al in 1864 verkoopt Hendrik de Koning zijn huis aan Willem van der Giessen. Deze verkoopt het in 1874 aan Adriaan van der Plaat. Als Jacob van Buuren naar Charlois vertrekt in 1877, gaat Adriaan er zelf timmeren en wonen. Helaas moet hij in 1896 zijn bedrijf verkopen voor 1825 gulden aan overbuurman bakker Jan Maaskant. Hij blijft er al hurende timmeren¹². Adriaan overlijdt op 16 maart 1915.

Zijn weduwe Adriana Drinkwaard vraagt in 1917 een hinderwetvergunning aan. Zij wil de werkplaats moderniseren en schaft twee elektromotoren aan¹³. De ene motor heeft 2 pk en de andere 5 pk vermogen. In de werkplaats werken dan de zonen van Adriana, Cornelis en Jacob. Zij bouwen de werkplaats dan om, zodat zij met machines kunnen werken. Op de machines en de elektromotoren na word alles zelf gemaakt. De machines in de werkplaats worden via drijfriemen door deze motoren aangedreven.

De lagers waar de drijfriemen op draaien maken ze van groenhart of pokhout, hout wat hiervoor speciaal geschikt is. Niet alleen langs het plafond lopen de drijfriemen. Ook onder vloer worden drijfriemen



*Plattegrond werkplaats 1917.
De indeling is nog ongewijzigd.*

voor de aandrijving van de machines aangelegd. De gebroeders van der Plaat graven er zelfs speciaal een kelder voor.

Het drijfwerk is zo aangelegd dat snel van elektromotor gewisseld kan worden. Normaal word de 2 pk motor gebruikt, maar bij zware klussen word gewisseld naar de 5 pk motor. Dat is geen overbodige luxe, want de gebroeders van der Plaat maken onder andere veel grote sluisdeuren.

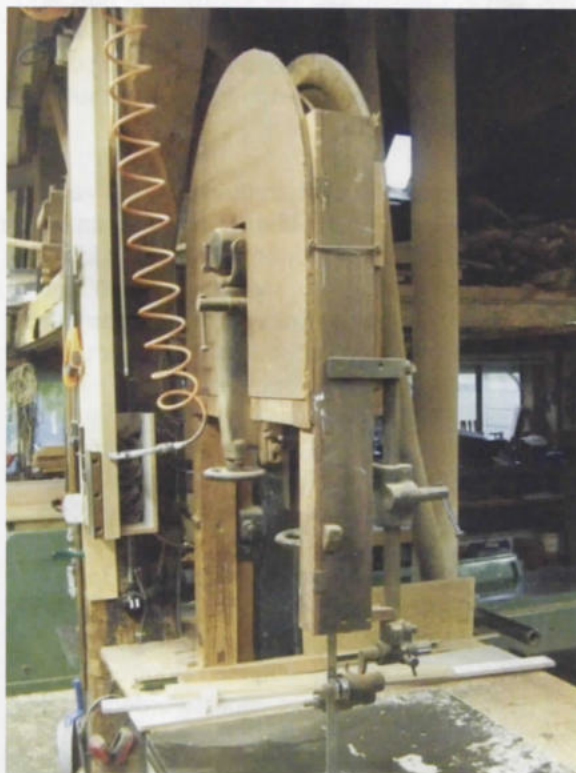


De grote sluisdeuren worden per hondenkar naar de plaats van bestemming gebracht.

Er worden vijf machines gekocht van de Belgische

fabriek Danckaert. Het zijn een boormachine, een lintzaag, een schaafbank, een draaibank en een cirkelzaag¹⁴.

Hoewel de machines ondertussen bijna allemaal, op de lintzaag na, zijn vernieuwd is de indeling van de werkplaats sindsdien niet meer gewijzigd. Er is nog wel handgereedschap van de gebroeders van der Plaat aanwezig¹⁵.



Lintzaag.

Halverwege de jaren '30 bouwen de gebroeders van der Plaat een afdak aan hun schuur. Daaronder kan de vrachtwagen van vrachtrijder Dirk van der Plaat gestald worden. Deze Dirk is een neef van de gebroeders van der Plaat¹⁶.

Pas in 1938 kunnen Cornelis en Jacob het complex weer terug kopen van Jan, de kleinzoon van Jan Maaskant via een veiling¹⁷.

In het woonhuis voor de werkplaats wonen dan Cornelis en zijn twee ongehuwde zusters Flora en Barbera, ook wel Floortje en Bappie genaamd. Zij hebben dan nog het hele woonhuis tot hun beschikking. Zo gebruikt Floortje de dan nog bestaande opkamer als slaapkamer. Bappie is wat wij nu geestelijk beperkt noemen en kijkt scheel. Ze loopt de hele dag te zingen en maakt vaak ruzie met Cornelis, die zij zelf 'Keessie Koek' noemt. Cornelis en zijn zusters zijn wat stugge en aparte mensen, die altijd in het zwart gekleed gaan.



Twee afbeeldingen van een nog aanwezige blokschaaf. Op de grootste foto is duidelijk het merkteken MVDP te zien.

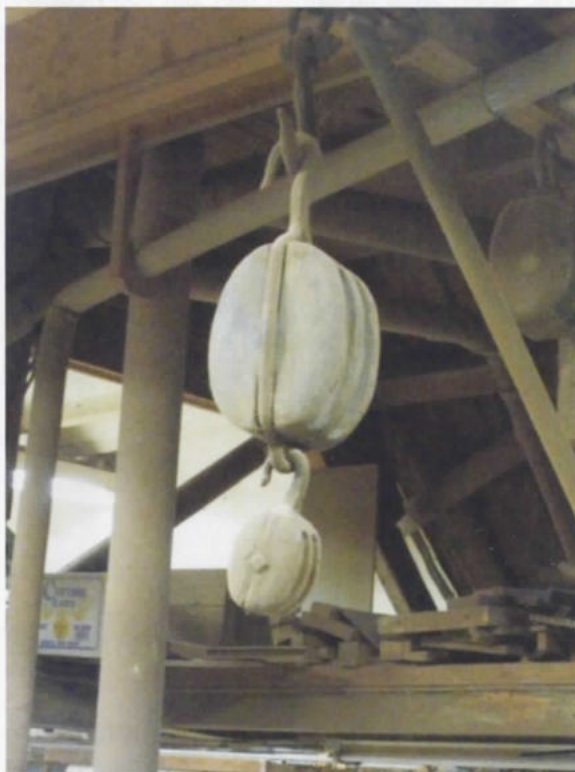
De hele familie is erg zuinig, wat uiteraard komt door de verschillende oorlogen en crisissen die ze hebben meegemaakt. De sporen daarvan zijn nog door het hele gebouw te zien. Zo hebben ze een oude as van een windmolen als balk in het plafond hergebruikt en bij een verbouwing van de praktijk van dokter Roodenhuis aan de Reeweg nemen ze de achterpui mee die ze hergebruiken als schuifdeuren.

Na de Tweede Wereldoorlog vinden de gebroeders van der Plaat het langzaam aan welletjes. Ze zijn dan al meer dan 30 jaar eigenaar van het timmerbedrijf en waren vele jaren daarvoor al bij hun vader in dienst, van wie ze ook het vak geleerd hebben. Daarom zetten ze hun bedrijf te koop. Zo vlak na de oorlog lukt dat in eerste instantie niet erg. Maar in 1948 wordt een zekere Arie Valk uit Dubbeldam getipt door zijn goede vriend Bram Booi, dat er een timmerbedrijf te koop staat. Bram Booi is kort daarvoor in 1947 zelf in Hendrik-Ido-Ambacht komen wonen en heeft een carrosseriebedrijf.

Arie is al wat ouder, want in 1908 geboren en dus al 40. Toch wil hij graag, nadat hij jaren voor een baas heeft gewerkt, een eigen bedrijf beginnen. In Hendrik-Ido-Ambacht krijgt hij zijn kans. Hij durft in eerste instantie zo vlak na de oorlog nog niet te kopen. Van de gebroeders van der Plaat mag hij het complex ook huren met uitzicht op koop, mits Cornelis er samen met zijn zusters tot hun dood mogen blijven wonen. Hiervoor moet het huis wel verbouwd worden. Het woongedeelte wordt gesplitst

in twee delen en aan de zijkant wordt een aanbouw geplaatst waarin een bijkeuken en een wc komen. De Cornelis en zijn zusters trekken in het voorste deel van de woning. Arie en zijn gezin in het achterste deel.

Arie koopt wel de gehele inventaris van de werkplaats. Hiervoor moet hij geld lenen van de Boerenleenbank. Zijn vader, oom Dirk en de heer Zoutewelle uit Zwijndrecht treden op als borgen¹⁸.



Nog steeds hangt in de werkplaats de takel die gebruikt werd bij het maken van de sluisdeuren.

Het is voor iedereen wennen als er twee gezinnen in het huis gaan wonen. Cornelis van der Plaat en zijn zusters zijn geen kinderen gewend. Voetballen mogen de kinderen van Arie Valk niet. Ook mogen ze niet schreeuwen of harde geluiden maken. Wel moet Cor, de zoon van Arie, samen met Cornelis van der Plaat appels gaan plukken.

De late jaren '40 en de vroege jaren '50 zijn geen makkelijke tijden. Hoewel het de tijd van de wederopbouw is, zijn veel bouwmaterialen nog op de bon. Als men in Hendrik-Ido-Ambacht in die tijd materialen voor nieuwbouw of een verbouwing nodig heeft, overlegt men eerst met gemeentearchitect Stougie. Als deze akkoord is, schrijft hij een bon uit waarmee men materiaal kan gaan halen bij bijvoorbeeld houthandel van Drimmelen.

Rondom het woonhuis en werkplaats zijn een aantal

groentetuinen voor eigen gebruik aangelegd. Ook staan er veel fruitbomen. Er is zelfs een mesthoop, want ze houden ook varkens. In het najaar wordt er altijd één verkocht, terwijl de ander wordt geslacht. Alles uiteraard voor eigen gebruik.

Langzaam aan gaat het steeds beter en als Cornelis van der Plaat en zijn zusters in 1957 allemaal overleden zijn, komt het geheel in bezit van Arie Cornelis Valk. Al eerder is hij samen met zijn zoon Cor begonnen met het verbouwen en renoveren van het woonhuis. Cor is al op 15 jarige leeftijd in de zaak gekomen, om zijn vader te helpen.



De jonge Cor Valk laat vol trots zijn zelfgemaakte lektuurbak zien.

Zo hakken ze het hele gebouw los van de fundering en plaatsen beton in de opening. Hierdoor kan het vocht niet meer optrekken, wat een hele verbetering is. Deze funderingen zijn nog met tras gemetseld en dateren mogelijk nog uit de 18e eeuw. De opgaande muren zijn gemetseld met schelpkalk. De muren bestaan uit oude Dordtse stenen. Dit is een oude steen formaat.

Ook worden veel oude ramen vervangen. Het oude huis heeft nog schuifkozijnen met blinden aan de binnenzijde. Daarvoor in de plaats worden kozijnen met dubbel glas geplaatst. Deze komen helemaal uit België, want dubbel glas is in Nederland in de jaren '50 nog onbekend. Zelfs de opkamer en de grote en 6 meter lange schoorsteen, waarin nog een rookluik zit voor het roken van worsten en hammen wordt verwijderd. Wel wordt deze schoorsteen vervangen voor een nieuw rookkanaal, want hout stoken hoort nu eenmaal bij een bedrijf waar veel hout te vinden is.

In de werkplaats zit men ook niet stil. Eerst wordt het oude drijfsysteem buiten werking gesteld door alle machines te voorzien van een eigen elektromotor. Later worden op één na ook alle machines vervangen voor modernere exemplaren.



Een ouderwetse slijpsteen. Ook die is nog op de zolder te vinden.

Ondertussen groeit de economie en gaat het ook de firma Valk voor de wind. Vele klussen worden aangepakt. Veel werken ze voor de woningbouwvereniging en de gemeente. Voor de woningbouwvereniging plegen ze al het onderhoud aan de woningen in Overkerk, het Banckerplein, de Schutse en de Steenbakkersstraat. Voor de gemeente hebben ze onder andere huizen aan de Hoogtstraat in onderhoud. Ook worden er klussen gedaan in de politiecellen in het oude raadhuis, de gemeentewerf toen nog gevestigd bij de Kastanjehoeve en ook in de school aan de Wepsterlaan. Hierin zit in deze periode de Deltaschool, waarvoor een natuurkundelokaal wordt gemaakt.

Ook werkt Arie Valk veel voor particulieren. Zo ook voor de begrafenisondernemer van den Berg. Vaak moet hij kistjes voor overleden kinderen maken. Met het maken van kisten heeft Arie wel ervaring, want voor de oorlog deed hij dat ook veel in Dubbeldam. Daar moest hij vaak de overledene eerst nog opmeten voordat er een kist gemaakt kon worden.

Voor de kistjes in Hendrik-Ido-Ambacht was dat niet nodig, maar het was vaak wel haast werk. Op een rustig moment besluit Arie daarom eens wat kistjes op voorraad te maken. Echter de begrafenisondernemer had juist vanaf dat moment de beschikking over standaard kistjes van een andere leverancier en zo bleef Arie Valk met de kistjes zitten. De kistjes staan nog steeds op zolder¹⁹.

Halverwege de jaren '60 zijn Arie Valk en zijn zoon Cor klaar met verbouwen en renoveren van het woonhuis. In 1974 verkoopt Arie het complex aan zijn zoon Cor Valk. Waarna deze het in 2004 overdoet aan zijn zoon Alex Valk. Ook nu zijn er weer drie generaties uit één familie eigenaar van de 'Timmeragie'²⁰. Zo blijft de geschiedenis zich herhalen op deze historische plaats, waar men echter wel klaar is voor de 21^e eeuw.

Verantwoording
Gebruikte bronnen:
Archiefbronnen:

Erfgoedcentrum DiEP:

GAD 1023 Oud-Rechterlijke archieven van Hendrik-Ido-Ambacht, 1594-1811.

GAD 1024 Notariële archieven van Hendrik-Ido-Ambacht, 1707 -1835

GAD 1036 Gemeente Hendrik-Ido-Ambacht, 1855-1985

Gemeente Hendrik-Ido-Ambacht:

Bouwvergunningarchief.

Literatuur:

Alders, G.P. e.a. Hendrik Ido Ambacht 1332-1982. H-I-Ambacht, 1982.

Giessen, J.A. van der en L.M. van der Hoeven. Steeën in 't Ambacht. 's-Gravenhage, 2007.

Foto's:

Alexandre v.d. Berg

Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht

Noten:

¹ Met dank aan G. van der Straaten, C. Valk en J. Vliegthart voor hun welwillende hulp

² GAD 1023, inv. 6. Folio 250

³ Zie het artikel van G. van der Straaten

⁴ Met een grep wordt hier greppel of een droge gracht bedoeld.

⁵ GAD 1023, inv. 6. Folio 250

⁶ GAD 1024, inv. 21. Folio. 108

⁷ GAD 1023, inv. 7. Folio. 82

⁸ GAD 1024, inv. 21. Folio 159

⁹ GAD 1024, inv. 21. Folio 108

¹⁰ Dit land ligt in de huidige gemeente Hendrik-Ido-Ambacht op ongeveer de plaats van de huidige wijk Kruiswiel.

¹¹ Van der Giessen. P. 179

¹² Van der Giessen. P. 179

¹³ GAD 1036 inv. 2362.

¹⁴ Mondelinge mededeling C. Valk

¹⁵ Mondelinge mededeling R. Valk

¹⁶ Mondelinge mededeling C. Valk

¹⁷ Van der Giessen. P. 179

¹⁸ Mondelinge mededeling C. Valk

¹⁹ Mondelinge mededeling C. Valk

²⁰ Van der Giessen. P. 179, Bouwvergunning gemeente HIA en mondelinge mededelingen Familie Valk

De Timmerman.

Het minder word betracht, Het meerder niet bedacht.



Soo't aardse Huis tot nut kan strecken,
Om ons voor ongeval te decken,
Gelijk het seer beminlyck doet;
Wat hoord men dan niet vlijt te bouwen
Daar't leeven Ewig huis sal houwen,
Wanneer't van hier verhuisen moet.



Huizen-
bouw.
2.

Timmerman.

De timmerman gaat
balken zagen,
Daar wy om deur en
vensters vragen.

BARRE WINTERS IN VORIGE EEUWEN

Kees van der Leer

Wie herinnert zich niet de strenge winters van vroeger met veel sneeuw, langdurige vorst, ijs op de rivieren en ijsbloemen op de ramen? Binnen werd de kamer behaaglijk verwarmd door een roodgloeiend potkachelkje, waarin het hout achter een mica-venstertje knisperde en opvlamde of de kolen een mooie vuurdans lieten zien. Zo'n kamer was dan extra knus omdat je wist dat de andere kamers vaak niet verwarmd waren en dus ijskoud.



De Langeweg in winterse tooi. Geheel links het huis van het hoofd van de Rotterdamsewesschool en daarnaast de Hervormde pastorie. Ansichtkaart, verzonden in 1902.

Collectie auteur.

Als je naar bed ging in zo'n half bevroren slaapkamer, nam je een warme kruik mee waarmee je ook de ijskoude lakens voorverwarmde. En als je de volgende ochtend als kind met koude voeten opstond, dan wist je dat het potkachelkje in de kamer beneden al heerlijk brandde, simpelweg omdat moeder al eerder was opgestaan om houtjes te hakken en het vuur in het potkachelkje weer tijdig te doen opvlammen. Overdag was het feest, omdat je dan een sneeuwpop kon maken of met de kinderen uit de buurt over de dicht gevroren slootjes tussen de tuinderijen kon gaan dwalen, lopend, glijdend of op de schaats, en kwam je op plekken waar je anders nooit kwam. Soms vonden tuinders het maar niks dat je over hun bevroren tuingrond liep en menig kind moest rennen om uit de harde handen van een boze tuinder te blijven. Spannend was het ook om van de besneeuwde dijk af te sleeën.

Maar het meest spannend waren de ijsschotsen in de rivier. Ik herinner mij nog dat de Strooppot in de winter van 1956 bedekt was met dik ijs dat vol



Een sneeuwpop voor Huize Ravestein aan de Onderdijkse Rijweg in Zwijndrecht met v.l.n.r.: Leo, Heleen, Arie en Corrie van der Leer. Foto, begin jaren '60. Collectie Familiearchief Van der Leer.



Corrie en Heleen van der Leer op de slee bovenaan de besneeuwde Ringdijk kort voor een snelle sleetocht naar beneden. Foto, begin jaren '60.

Collectie Familiearchief Van der Leer.

scheuren zat. Een aantal kinderen had zich hier op het ijs gewaagd. Plotseling brak het ijs en zaten de waaghalzen ineens op een schots die langzaam wegdreef. Buurtgenoten die het zagen gebeuren, slaagden er ternauwernood in met lange ladders de kinderen in veiligheid te brengen. Als kind was ik erg onder de indruk van het bericht dat in de Waal bij Hendrik-Ido-Ambacht iemand in een wak was gereden en verdronken. Zo had de winter ook zijn gevaarlijke en droeve kanten. Het is de vraag of wij in deze eeuw met een opwarmende aarde in Nederland nog wel zulke ouderwets strenge winters



*Leo van der Leer na een korte sleetocht vanaf de Ringdijk bij de stoep naar tuinderij Ravestein aan de Onderdijkse Rijkweg.
Foto, begin jaren '60.
Collectie Familiearchief Van der Leer.*



*Corrie en Heleen van der Leer op het besneeuwde pad naar tuinderij Ravestein. Op de achtergrond de Ringdijk.
Foto, begin jaren '60.
Collectie Familiearchief Van der Leer.*

zullen beleven. Het lijkt erop dat de beelden met dik besneeuwde huizen en dichtgevroren rivieren steeds meer zullen vervagen en verbannen zijn naar nostalgische albums met zwart-wit foto's vol sneeuw- en ijsplezier. Ook diverse schilderijen van oude meesters laten ons nog steeds genieten van

wordt zo nu en dan melding gemaakt van winters die zo streng waren dat de rivieren bevroren.



*Ijspret op de rivier bij Dordrecht.
Schilderij, zeventiende eeuw.
Foto collectie Kees Popijus.*



*Winterlandschap met ijspret bij dorp.
Schilderij J. Grimmer, 1575.
Particuliere collectie.*

ouderwetse wintertaferelen uit vorige eeuwen, vaak in mooie zachte kleuren, zoals winterse dagen of maanverlichte winternachten die vaak vertoonden. Ook deze afbeeldingen krijgen steeds meer een patina van voorgoed verleden tijd. En sinds de centrale verwarming zijn intrede deed in onze huizen zijn ook de knusse potkacheltsjes verdwenen, evenals de ijskoude, onverwarmde kamers.

Een middeleeuws drama op het ijs

Toch leverden die strenge winters niet alleen mooie plaatjes op. In oude kronieken en in volksverhalen

Maar vaak is de aanleiding voor zo'n vermelding een spraakmakende ramp die zich op dit ijs voltrok. Gerard van Spaan, een zeventiende-eeuwse Rotterdamse bakker die zich in de historie had verdiept, publiceerde in 1698 zijn boekje *Beschryvinge der Stad Rotterdam en eenige omleggende Dorpen*. Hierin beschrijft hij een tragisch ongeval dat zich voordeed in 1511 toen de kerk van Charlois zou worden ingewijd. Ondanks het verbod van de plaatselijke overheid liep de processie onder aanvoering van priesters en monniken over het ijs naar de in te wijden kerk. De gevolgen waren catastrofaal. Van Spaan beschrijft het als volgt:

In het gemelde jaar 1511, geschiedde tus-
schen Rotterdam en Charlois een beklaglijk
ongeval dat waardig is geannoteert. Het be-
gon in het gemelde jaar, den elfden Novem-
ber, zeer sterk te vriezen, en duurde die vorst

tot in 't laatst van Februarij. Het ijs lag er zoo sterk ingebakken dat men met paarden en wagens van alle kanten daar over konde rijden. Zeker hoefsmid stelde te Rotterdam voor het Oude Hooft zijne travailje of smis [smitse] op het ys en besloeg er de paarden. Onder-tussen ontstond er een harde Noord-Westen wind in het laatst van February op en deze koelde vry sterk door. De Heeren van de Wet, voor ongeval bedugt, lieten met klokslag van het stadhuis weten, dat yder zig van de Maas zoude pakken [verwijderen] alzo er waar-schijnlijk hooge vloed en scheuringen van 't ys op stonden te volgen. Maar van Papen en Monniken dit gebod niet agtende, gingen in processie over 't ys naar Charlois om aldaar de kerk in te wijden. Maar zoo als deze Messieurs midden op de Maze [Maas], met een streep [stoet] van om ende by 5000 menschen gekomen waren, berste en scheurde het ys en zonk door de zwaarte onder hare lichamen weg; zoo dat al die geschoren koppen [katholieke geestelijken] met al de heele [sante] kraam daar moest blyven [niet konden weg-komen]. Zelfs de paardesmit voor 't [Oude] Hooft konde zijn leven niet bergen. Daar ver-dronken tusschen de 4 en 5000 menschen.

Ijspret op de rivier in 1855

Een van de eerste recentere winters die vermeldenswaard is, was die rond 1855. Toen vroor het zo hard dat in februari van dit jaar op de rivieren rond Rotterdam weer geschaatst kon worden. Ditmaal zorgde het ijs vooral voor veel ijspret. In hetzelfde jaar nog werd een mooi boek uitgegeven over deze winterperiode, getiteld: *Het ijsvermaak op de Maas te Rotterdam in Februarij 1855*. Dit inmiddels zeldzame boek is prachtig geïllustreerd met 'platen':



Ijszeilen en ander ijsvermaak op de Maas.
Steendruk P.W.M. Trap, 1855.
Collectie auteur.

steendrukken die in zachte kleuren het vele ijsplezier van toen weergeven, aangevuld met artikelen over sleetje rijden, harddraverijen op het ijs en ander winters vermaak. Het boek eindigt met 'een lied om dooi'. De befaamde historicus G. van Reyn schreef een 'begeleidend woord vooraf', waarin hij diverse voorbeelden geeft van het ijsvermaak, maar tegelijk refereert aan de natuurramp die sommige delen van ons land trof, toen in de aansluitende periode van dooi het kruierende ijs voor dijkdoorbraken en veel schade en slachtoffers zorgde:

Bijna jaarlijks moge de Winter, voor korteren of langeren tijd, het ijs in onze rivier doen stollen en de scheepvaart stremmen: betrekkelijk zelden slechts biedt de rivier, als tot vergoeding van dit gemis, de ruime gelegenheid tot allerlei langdurige ijsvermaken aan.



De schaatsrijdersbaan op de Maas.
Steendruk P.W.M. Trap, 1855.
Collectie auteur.

Gebeurde dit vroeger, zoo als ten jare 1776, 1784 en 1838, dan werd de aanblik op die met schaatsenrijders en wandelaars, met arren, ijs- en baksleden, met karren en ijschuitjes gestoffeerde rivier, op die tenten en kramen, welke aan eene vrolijke kermis doen denken, door plaat- en prentwerk voor tijdgenoot en nakomeling onuitwischaar gemaakt. De nu afgelopen winter, die zich eerst in de helft van Januarij [1855] in zijne volle gestrengheid vertoonde, na als in dikken mist gehuld op de aarde te zijn nedergedaald, maar tot in den aanvang der Lentemaand aanhield, bood wederom ruime gelegenheid tot allerlei ijsvermaak op de Maas aan. En die gelegenheid maakte men zich ijverig ten nutte; maar den 24sten Februarij vooral werd daar feest gevierd. Fraaije prijzen voor harddraverij met paard en arreslede en voor wedstrijden met

ijsschuiten waren uitgelooft. [...] Indien ooit, dan verdiende dit IJsvermaak op de Maas aan de vergetelijkheid ontruk, door de hand der kunst in bestendige herinnering gehouden te worden. [...] Maar wordt dat vermaak, waar-toe het ijs den grond legde, niet smartelijk vergald door de herinneringen aan wat later gebeurde? Hier, ja, mogt de vloer van dat zoo woelig en vrolijk tooneel, langzaam verdund en verbrokken, rustig voorbij drijven zonder schade te veroorzaken: in wiens oor kaatsten de jammerkreten niet nog terug, die uit drie onzer schoonste Vaderlandsche Gewesten ten hemel stegen, toen het hoog opeen-gestapeld en met kracht voortgedreven ijs, bij steeds wassenden waterstand, dijken en dammen en kaden bezwijken deed, wonin-gen omver wierp en met den vloed mede-sleepte; duizenden, in weinige oogenblikken, van goed en have en toevlugt beroofde?

Verdronken in een wak in de Devel

Ook de befaamde Zwijndrechtse auteur Willem Schippers schreef in een van zijn boeken over een strenge winter, die van 1876, toen in januari de gehele Devel lag dichtgevroren. Dat het ijs onbetrouwbaar was, bleek toen zijn broer Jaap op 10 januari op de schaats over de Devel post ging bezorgen. Door moerasgassen waren enkele plekken in het ijs niet dik genoeg. Broer Jaap reed over zo'n zwakke plek, zakte door het ijs en verdronk.

In zijn in 1955 gepubliceerde *Herinneringen* geeft Schippers een aangrijpend relaas van deze trieste gebeurtenis:

Mijn vader was destijds briefvengaarder op ons dorpje [Groote Lindt] [...] 't Was in de winter vaak een zware mars als de sneeuw hoog op de destijds schier ongebaande land-wegen of voetpaden lag, waarlangs men de boerenhoeven en gehuchten bereiken moest, doch mijn vader was een krachtig man en een goede voetganger. [...] Nu was in die bewuste winter van 1875 mijn oud-ste broer enige dagen thuis, want door de strenge vorst lag de arbeid tot nader order stil. Er werd druk schaatsen gereden op de Devel en vooral 's middags kon het er leven-dig toegaan. Op die morgen van de tiende januari [1876] echter leek het voor schaatsen-rijden minder geschikt, want hoewel het hard vroom lag er een tamelijk dichte nevel over het koude, doodse landschap. Reeds een paar dagen had mijn broer voor mijn vader de post bezorgd, en dit ging betrekkelijk ge-

makkelijk, want het grootste gedeelte van de weg kon hij per schaats afleggen. Later heb ik vaak thuis gehoord dat vooral mijn moeder hem nog sterk had afgeraden om met zulk een dichte nevel op het ijs te gaan. Ach, la-chend had hij gezegd: 'Die mist trekt straks wel op en 't ijs is waarlijk sterk genoeg.' Zo is hij weggegaan in de volle kracht van zijn vierentwintig jaren en met de schaatsen in de hand. [...] Om twaalf uur kwam ik thuis uit school, ik was toen acht jaar oud, en nu, na vijfenzestig jaren, weet ik nog dat mijn vader aan een tafeltje bij het raam zat te schrijven en mijn moeder bezig was bij het haardvuur. [...] Plotseling hoorden we allen hoe school-jongens op straat elkander toeroepen: 'Er is iemand verdronken in een wak op de Devel' ... er werd een naam genoemd Jacob Schippers. Ach, het was maar al te waar. Met nog twee jonge mannen, kennissen van hem,



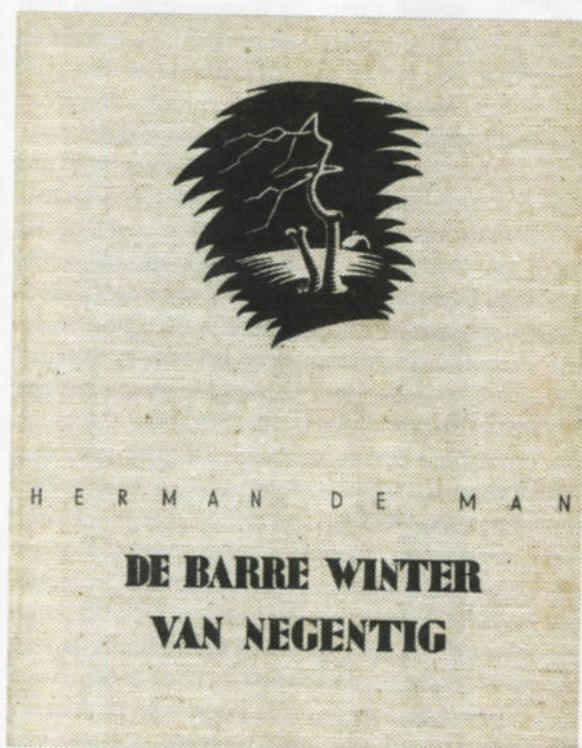
*De molen Welgelegen op een winterse dag.
Ansichtkaart, verzonden 1903.
Collectie auteur.*

die hij op het ijs had ontmoet, reed mijn broer (zoals wij later hoorden) over de hier sterk kronkelende baan naar huis terug. Hij reed voor, en schijnt ondanks de mist toch tamelijk snel te hebben gereden, want de twee andere jongelieden bleven een tamelijk eind achter hem. Nu was het ijs in de Devel zwaar en sterk genoeg om iedere last te kun-nen dragen, doch uit de moerasige bodem stegen de gassen op die de zo verraderlijke wakken vormden. [...] Nog zie ik mijn vader doodsbleek uit zijn stoel opspringen en mijn moeder naar de deur snellen, want ook zij had het verstaan wat daarbuiten geroepen werd. Doch reeds waren de mannen die de ladder droegen, waarop de dode lag uitge-

strekt vlak bij ons huis, en een ogenblik later droeg men hem de deur binnen [...].

De barre winter van 1890

De winter van 1890-1891 hield Nederland eveneens in een ijzige greep. Herman de Man publiceerde in 1936 een boek over deze winter met als titel: *De barre winter van '90*. Het werd een bestseller waarin op bijzondere wijze de invloed van de langdurige kou en het uitblijven van de dooi op dorpsgemeenschappen in het Zuid-Hollandse poldergebied werden beschreven. In het boek staan ijsfeesten met hun uitbundige plezier in schril contrast tot de ellende van de daggelders, die niets verdienden zolang de vorst aanhield. De koude scheen ook het slechtste in de mens naar boven te halen, maar wakkerde ook warme gevoelens van liefde aan.



Omslag *De barre winter van negentig*, eerste druk, 1936.
Collectie auteur.

De strenge winter van 1928-1929

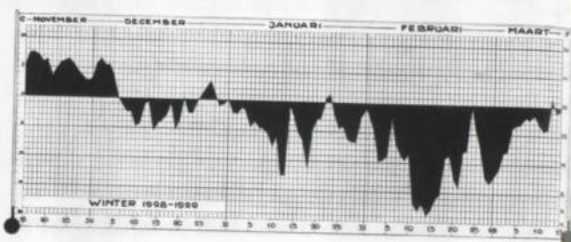
De eerste maanden van 1929 bracht een van de strengste winters die ons land ooit heeft gekend, sinds de waarnemingen in 1706 begonnen. De Koninklijke Fabriek F.W. Braat N.V. te Delft gaf een mooi *Gedenkboek van den winter 1928-1929* uit.

De titel was veelzeggend: *Hoe koud het was, en hoe warm!* Die kou sloeg op de extreem lage temperaturen die Nederland in die winter teisterden.



Omslag *Gedenkboek van den winter 1928-1929*.
Collectie auteur.

De warmte had alles te maken met de centrale verwarmingsinstallaties, die fabrikant Braat in diverse panden had aangelegd en die volgens de vele dankbetuigingen, goed hadden gefunctioneerd in deze barre winter. Ondanks de commerciële inslag van het *Gedenkboek* is het zeer informatief. Het bevat, naast een inleidend woord, diverse notities uit een *ijzig dagboek* van een niet met name genoemd persoon, die in het westen van het land woont, maar ook steeds gegevens over de situatie elders in Nederland en Europa in zijn dagboek verwerkt. Ver-



Statistisch overzicht van het temperatuurverloop in de winter van 1928-1929 in het *Gedenkboek*.
Collectie auteur.

der geven diverse statistische gegevens een goed inzicht in de situatie van genoemde jaren, en vele foto's tonen een indrukwekkend beeld van de ijzige manier waarop die winter Nederland in zijn greep hield. Ook Zwijndrecht komt in het boekje ter sprake, evenals de rivier tussen Zwijndrecht en Dordrecht. Die vroom met vele andere rivieren dicht. De pont kon niet meer varen maar het ijs werd zo dik dat al snel voetgangers, paard en wagens en zelfs vrachtauto's over het ijs de gebruikelijke route van de pont tussen Zwijndrecht en Dordrecht konden afleggen.



'Drijfjys op de Merwede bij de spoorbrug Dordrecht-Zwijndrecht' met sleepboten van de firma Smit.

Foto, 1929.

Collectie auteur.

Winter 1929 1929
 Drijft ijs op de Merweden bij de
 Spoorbrug Dordrecht, Zwijndrecht
 de Sleepboten van firma
 Smit, Kinderdijk, dit ijs ging vast
 zetten op Zondag 10 februari, den Dooi
 viel op vrijdag 22 februari in, op zaterdag 23 februari
 viel de vorst weer in, tot 12 graden, de Dooi viel op Zondag
 3 maart in en Donderdag 7 maart was alles weg
 H. Walgens Lombardstraat 4
 Dordrecht 21 februari 1929

Achterzijde foto met 'drijfjys op de Merwede' met gegevens over de winter van 1929.

Collectie auteur.

Wonderschone ijsbloemen en bevroren voeten

In het inleidende woord van het Gedenboek mijmert de schrijver over de gevolgen van de winters en de plezierige maar ook ongemakkelijke effecten.



Koeien over het ijs op weg van Zwijndrecht naar Dordrecht.

Foto, 1929.

Collectie auteur.

Uiteraard benadrukt het boek dat die ongemakkelijke effecten goed zijn te verhelpen, dankzij de komst van centrale verwarming, een oplossing die ook voor de kleinere beurs steeds meer onder handbereik kwam. Ook toen, in 1929, dacht men al dat strenge winters in Nederland steeds minder zouden voorkomen. Enkele citaten uit de inleiding:

Het klonk als een sprookje, wanneer ouderen ons vertelden van die ouderwetsche winters. Met belangstelling, doch ietwat ongeloovig en met een vermoeden van overdrijving luisterden wij naar de verhalen over het verkeer met paard en wagen over het ijs der groote rivieren, over kermessen op de gestolde Zuiderzee, over metershooge ijsdammen in de Maas, Waal en Lek, over sledevaarten naar de Waddeneilanden, die als wachters voor Hollands kust oprijzen uit de zee. En we dachten dan, dat het tijdperk der strenge winters voor ons, levend aan weerszijden van den 52en Breedtegraad, wel afgesloten zou zijn.

Zoo'n 'echte ouderwetsche' winter leek ons voor den tegenwoordigen tijd toch eigenlijk een onbestaanbaar ding. Maar jawel, terwijl we Oudejaarsavond 1928 nog gezellig zaten te beweren dat het maar geen winter wilde worden, de thermometer hardnekkig boven de 0°C. bleef aanwijzen en menig steenkolenhandelaar met gemengde gevoelens aan zijn balans en zijn niet slinkende voorraden dacht, verraste de Nieuwjaarsdag ons met een frisch briesje uit het Oosten. Toen begon het spelletje van vriezen en dooien, vriezen en dooien en nog eens vriezen en dooien. De schaatsen werden ondergebonden en opgeborgen, kwamen wederom te voorschijn en werden weer ingevet. Het spelletje zette zich voort tot begin Februari en ziet, terwijl wij al heimelijk aan de lente begonnen te denken, daar zaten wij plotseling midden in een 'ouderwetschen' winter. De kwikkolom zakte met een vaartje en de koude bereikte een 'hoogtepunt' in een 'laagtepunt' van -19° C., niet-officiële waarnemingen meldten zelfs -25° C. Onder de adem van den Oostenwind verstarde alles wat maar vloeibaar was en de Noordenwind beschilderde met vaardig penseel onze ruiten met wonderlijke stillevens van wonderschoone bloemen. Bevroren voeten, vingers en ooren waren haast even talrijk als de door iepziekte aangetaste iepen, de Zuiderzee werd in alle richtingen doorkruist door voetgangers zoowel als door sleden, door wielrijders zoowel als door luxe- en vrachtauto's en de autobusdiensten van de

Friesche en Overijsselsche kusten naar Ameland en Schokland floreerden en in grooten getale zoomden de zoetelaars met hun stalletjes den heirweg, die voerde van Enkhuizen naar Urk.



Motor op weg naar het eiland Urk strandt bij ijsschotsen op de Zuiderzee.

*Foto in Gedenkboek, 1929.
Collectie auteur.*

In stee van melk per liter verkochten vele melkboeren roomijs. De afvoerleidingen binnenshuis zaten vrijwel overal dicht, wat niet zo heel erg was, omdat er weinig af te voeren viel nu de waterleiding eveneens bevroren was. Op vele plaatsen stond de gastoevoer stop en wie noodgedwongen de huiskamer moest verlaten wapende zich tegen de koude als ware hij een Poolreiziger. Er behoorde een flinke dosis moed toe om een onverwarmde slaapkamer te betreden en zich daar te ontkleeden, terwijl het opstaan 's ochtends al even erg zoo niet erger was. En toen de zonnestralen allengs in kracht begonnen toe te nemen en te dooien aanving, toen hebben wij ons ernstig ongerust gemaakt over den ijsgang op onze rivieren. Angstig vroegen wij ons af, welke de gevolgen zouden zijn, als de dooi stroomopvaarts zou inzetten, als de immense ijsmassa's 'van boven' hier een vast ijsdek op haar weg zou aantreffen, als de schotsen zich zouden aaneenrijen tot een phalanx [leger], wassend in omvang, wassend in kracht en deze phalanx zich zou werpen op kaden en op dijken en bezit zou nemen van wat zich veilig waande daarachter. Gelukkig echter verliep het proces gunstig en mede dank zij het onvermoeide zwoegen van Waterstaat en Genie en den rusteloozen arbeid der oersterke ijsbrekers, waardoor er een regelmatige afvoer van het losgeraakte ijs was verzekerd, werden groote rampen voorkomen.

Een ijzig dagboek uit 1929

De dagboekschrijver in het *Gedenkboek* begint op 1 januari 1929 met de notitie dat hij net terug was van een wintersportvakantie, daar heerlijk heeft genoten van sneeuw en ijs, waarna hij de verzuchting slaakt dat wij in Holland toch wel veel tekort komen. 'Want', zo vervolgt hij, 'als het hier abusievelijk een paar dagen achtereen vriest, begint het juist te dooiën als de ijsbanen worden geopend. Maar, wie weet, want die nacht vror het maar liefst 2° C.'

Op 2 januari noteerde hij: 'Toen ik vanochtend weer naar kantoor ging, lag er ijs op de slootjes, waaruit zonder veel scherpzinnigheid kan worden afgeleid, dat het vanacht wederom heeft gevoren.'

3 Januari. Nu begin ik toch heusch te gelooven, dat het menens gaat worden. Vannacht alweer gevoren, het weerbericht voerspelt lichte vorst en bij Groningen heeft men zelfs al schaatsen gereden op ondergelopen land. [...]

4 Januari. [Zoon] Frans in mineur-stemming; die wou vanmiddag gaan schaatsenrijden, wat ik hem verboden heb. [...] Ik heb hem gezegd, dat als het vannacht weer vriest, - en de kans daarop is groot, [...] - ik morgenmiddag met hem mee zal gaan om het ijs te inspecteren.

5 Januari. Overeenkomstig de belofte heden met mijn mannelijken telg mitsgaders twee paar schaatsen den boer op ter opsporing van berijdbaar ijs. Resultaat niet onbevredigend. Wij kwamen, zagen, bonden onder en amuseerden ons enkele uren op slooten en ondergelopen land.

6 Januari. Des middags bezoek van neef Willem, die altijd goed geïnformeerd is vanwege zijn journalistieke werkkring; hij voorspelde een misoogst van sinaasappelen omdat het te Valencia 14° C. vriest. Verder vertelde hij nog, dat in Frankrijk 12 mensen van kou zijn omgekomen en de Zuiderzee gisteren al vol ijs zat, wat ik trouwens zelf in het ochtendblad had gelezen.

8 Januari. Dooi! Enfin, liever dooi dan zoo'n kou en zoo'n pak sneeuw als in Polen, waar het 21° C. vriest en waar men 85.000 man aan het werk heeft gezet om de rails sneeuwvrij te maken.

9 Januari. Het is weer omgeslagen; gisteravond laat waren de brugdekken al wit gevoren en vanochtend wees mijn minimum-maximum thermometer - 6° C. aan. De Stoombootdienst Enhuizen-Stavoren heeft den dienst gestaakt.

12 Januari. De bloemen op de ruiten vertelden mij vanochtend, dat de profeet in De Bilt het bij het goede eind heeft gehad; ik geloof zelfs, dat de 13° C. vorst zijn verwachtingen nog hebben overtroffen. Buiten gekomen viel het mij op, dat de rijp, die zich de laatste dagen ten gevolge van den mist op takken en telefoondraden had vastgezet, plotseling verdwenen was, hoewel de temperatuur voortdurend onder nul



*Rijnaak, vastgevroren in het ijs bij Dordrecht.
Foto in Gedenkboek, 1929.
Collectie auteur.*

was gebleven. Op kantoor wist een boekhouder, die een natuurkundigen knobbel heeft, mij te vertellen, dat dit verschijnsel veroorzaakt werd door z.g. droge verdamping, waarbij de ijskristalletjes direct in waterdamp overgaan.

Op 13 januari regende het plotseling en leek de dooi te zijn ingetreden.

14 Januari. Weliswaar lag er vanochtend een laagje ijs op de plassen, gevolg van een halven graad vorst, doch overdag heeft het geregend en vrij sterk gedooit. Desondanks vertelde de melkboer aan Bertha - onze gediensstige [dienstmeisje] - dat we weer vorst zullen krijgen. Het avondblad zegt precies hetzelfde; of ze het nu in de Bilt van den melkboer weten, dan wel het omgekeerde het geval is, heb ik nog niet kunnen ontdekken.

15 Januari. Ik bewonder de Bilt en den melkboer. Het is inderdaad kouder geworden en het zal nog kouder worden n.l. lichte tot matige vorst in het Westen en matige tot strenge vorst in het Oosten.

16 Januari. In Friesland is het vannacht bij een fel len wind en een vorst van 5° C. gaan sneeuwen. Hier en daar ligt de sneeuw 40 cm. hoog, wat aanleiding heeft gegeven tot belangrijke treinvertragingen. In de krant vandaag een advertentie met het slagwoord 'Gist doet leven'. Voor 7 Marker bakkers had de gist vandaag echter bijna den dood beteekend. Naar Monnikendam gegaan om dit onontbeerlijke product te halen, zijn zij op den terugweg op een groote ijsschots afgedreven. Met veel moeite konden ze door een ijsvlet nog gered worden. Deze 'witte' dag is overigens voor Holland een bijzonder 'zwarte' dag; acht stoere zeelui, noodweer en sneeuwjacht trotseerend, voeren uit met de reddingsboot 'Prins der Nederlanden' om de bemanning van het in nood verkeerende Letlandsche schip 'Falka' te redden, doch moesten door het omslaan

van de reddingsboot deze poging met den dood bekopen.

17 Januari. Nog steeds die gure Noord-Westenwind van gisteren, wat in dit jaargetijde vrijwel altijd sneeuw beteekent. Sinds gistermiddag sneeuwt het dan ook onafgebroken. Heel Nederland is aan het sneeuwruimen geslagen. Via den radio het bericht, dat op den Hollandsen IJssel 72 schepen ingevroren zijn en lest best, dat het kapitein Slis met de 'Konigin Wilhelmina' gelukt is 23 opvarenden van de 'Falka' te redden.

18 Januari. Na de 11 graden vorst van hedennacht is het ijs overal weer in puike conditie, behalve dan op de rivieren, waar nog geen spoor van ijs te bekennen is en op de belangrijkste kanalen, waar tot ergernis der landrotten de vaargeul door ijsbrekers wordt open gehouden.

19 Januari. 'Souvent femme varie [vrouwen zijn wispelturig]' en daarom is vorst vrouwelijk. Ze is alweer verdwenen en het is een druilerige regenachtige Zaterdag geweest met 6 graden dooi.

22 Januari. Gedurende dezen kwakkelwinter heeft zich toch nog aardig wat ijs gevormd; in de Zuiderzee zitten tenminste verschillende schepen vast in het ijs, terwijl de postdienst van Enkhuizen naar Urk het bijltje erbij moest neerleggen.



*Postbezorging naar Urk over het ijs van de Zuiderzee.
Foto in Gedenkboek, 1929.
Collectie auteur.*

24 Januari. 'Ze', - de vorst - is er alweer; met 2 gradjes Celsius plus een pak sneeuw heeft ze vannacht haar intrede weer gedaan.

28 Januari. Ik heb nu vanochtend zelf den ketel van de centrale verwarming moeten opstoken. Dat leek me vroeger altijd zoo ingewikkeld, doch wat viel dat mee; in minder dan geen tijd snorde het vuur lustig en was het in de kamers 67° Fahrenheit. Wat ben ik blij dat we centrale verwarming hebben. Stel je voor, dat je nu eens 4 of 5 kachels zou moeten naloopen.

30 Januari. Hoe ik vanmorgen nog levend op kan-

toor ben gekomen, begrijp ik zelf niet. In den vroe-
gen ochtend is het gaan regenen, waardoor de
straten zoo glad werden, dat ze vrijwel onbegaan-
baar waren. Verscheidene autobusondernemingen
hebben den dienst gestaakt en de eenige auto, die
ik zag, maakte op een gegeven moment zoo keurig
rechtsomkeert - zonder het te willen nochtans - dat
een volledig afgericht soldaat er jaloersch op zou
worden. Het was vandaag de dag der oude sokken
en wollen lappen, de omhulsels voor menschen- en
paardenvoeten.

*Vrachtauto's en ander verkeer bij Zwijndrecht over het
rivierijs*

5 Februari. Voor de verandering dooit het weer eens,
7 graden liefst en het heeft flink geregend.

6 Februari. Om 12 uur vanmiddag vroom het al weer
2 graden, het is om tureluursch van te worden. Ik
heb de moeite genomen na te gaan hoe vaak het
nu al heeft gevoren na 1 Januari, waarbij ik tot het
volgende resultaat kom:

4-12 Januari	9 dagen vorst
13-15 Januari	3 dagen dooi
16-18 Januari	3 dagen vorst
19-24 Januari	6 dagen dooi
25-29 Januari	5 dagen vorst
30 Januari-1 Februari	3 dagen dooi
2-4 Februari	3 dagen vorst
5 Februari	1 dag dooi
6 Februari	voor de 5 ^e maal vorst

7 Februari. Vandaag een bericht in de krant, dat mijn
hart doet popelen. Er zal weer een Friesche Elfste-
dentocht worden gehouden en wel op 12 Febru-
ari. Zou het nog zoo lang blijven vriezen? De kans
bestaat wel, want er wordt toenemende vorst ver-
wacht; die 7 graden vorst van hedennacht vind ik
anders wel voldoende.

11 Februari. Rusland: 44° C. vorst - universiteiten en
scholen te Moskou en Petersburg gesloten; Oost-
Duitsland: 35-38° C. vorst. Scholen gesloten. Vee
vriest dood in de stallen; Duitschland: 14 menschen
doodgevroren; Polen: veel trambestuurders door
koude bevangen; België: Maas dichtgevroren; Hol-
land: 17 graden vorst. Stoken, stoken, stoken; Am-
sterdam: 50 schoorsteenbrandjes. 20 menschen
door de kou bevangen. Koud, koud, koud; Veren
stop; Verkeer Dordrecht - Zwijndrecht te voet over
het ijs. Groentenboeren achter kachel. Willen geen
ijsballen voor citroenen verkoopen.

12 Februari. 30 stoomschepen in Oostzee vastge-
vroren. Holland: 18 graden vorst; 12 Februari, de
dag der vele branden. Afgebrand zijn: Stadhuis Lei-
den. Vele kunstschaten verloren. Theater Flora Am-
sterdam, boerderij in den Purmer, Chichoreifabriek
Dalfsen [enz.]. Friesche Elfstedentocht bij 18 graden
vorst: 303 deelnemers, 155 aangekomen. Verschei-



*Voetgangers over het 'voetveer' van Zwijndrecht naar Dor-
drecht.*

*Ansichtkaart, 1929.
Collectie auteur.*

den deelnemers ziek naar bed. Vele bevroren ooren
en vingers. Superioriteit van den man. Geen enkele
vrouwelijke deelnemer einddoel bereikt. Auto's over
Lek van Vreewijk naar Vianen.



*Het Stadhuis van Leiden na de grote brand in de winter van
1929.*

*Foto in Gedenkboek, 1929.
Collectie auteur.*

13 Februari. Na de 17 graden vorst van hedennacht
was vanochtend vroeg mijn zwager v.d. Plas al aan
de telefoon. Ze liepen met winterjas en bontmantel
door het huis en leden nog koude ondanks haarden
en elektrische kachels. Bovendien was de waterlei-
ding bevroren. Ik heb hem gezegd dat hij niet langer
behoefde te tobben, de dienstbode naar huis moest
sturen en hijzelf met zijn vrouw maar voorloopig
bij ons zijn intrek moest nemen, wat hij dankbaar
aannam. Mijn huis begint zoo langzamerhand een
asyl te worden; behalve huisvesting aan onze fa-
milie, verschaffen we water aan vrijwel al onze bu-
ren; want huis aan huis is de waterleiding bevroren.
Tegen 8 uur kwam neef Willem nog oploopen; die

kon het thuis ook al niet warm stoken. Hij had weer allerlei verhalen, natuurlijk over de kou, want over iets anders wordt er deze dagen niet gesproken; hij vertelde o.a. dat de Gemeente Haarlem ook al begonnen is met het verstrekken van warm voedsel en men met paard en wagen over de IJssel rijdt. Verder het verhaal dat drie Urkers, die met hun schip te Enkhuizen ingevroren waren, over het ijs van daar naar Urk zijn gewandeld, een afstand van 20 km., wat nog nooit gebeurd is. Dan nog over een brand in een Zuivelfabriek te Veenendaal, die met melk gebluscht werd, omdat de motorspuit vanwege de vorst dienst weigerde. In Londen zijn talloze waterleidingen gesprongen. Men wandelt genoeglijk over den Rijn van Zwitserland naar Duitsland. Tot overmaat van ramp heerscht in verschillende landen kolengebrek, nu de scheepvaart stil ligt.

15 Februari. De Merwede lag Maandag 11 dezer nog geheel open. Dinsdagochtend daarop volgend zette het ijs zich vast en des avonds reeds reden vrachtauto's van Dordrecht naar Zwijndrecht.



Vrachtauto's over het 'ijsveer' van Zwijndrecht naar Dordrecht.

Foto in Gedenkboek, 1929.

Collectie auteur.

De Moerdijk is thans één ijsvlakte.

16 Februari. Neef Willem, die zijn kamers, die hij Nova Zembla gedoopt heeft, weer is ontvlucht, kwam ons de laatste nieuwtjes brengen. Hij prees de vroede vaderen van Den Haag, die nu ook begonnen zijn met warm eten à 5 cent per volle maag te verstrekken, alsmede die van Haarlem, die last hebben gegeven van 's ochtends 7 uur tot 's avonds 7 uur vuurpotten in de straten te branden. Over den vischstand maakt hij zich zeer ongerust omdat de kans groot is, dat de visschen zullen stikken nu de wateren met een dikke laag ijs bedekt zijn. Hij vond dit veel erger, dan het bevroren van groote partijen ingekuilde aardappelen en het van straat eclipsseeren [in rondjes wegglijden] der groentenboeren.



Stuwij bij de Moerdijkbrug.

Foto in Gedenkboek, 1929.

Collectie auteur.

17 Februari. In het restaurant ontmoette ik een oudspeelmakker Frits Welgedagt, die eigenaar is van een schaatsenfabriek in Friesland en zich in de handen wreef van genoeg over den strengen winter. Zijn fabriek marcheerde schitterend en tot en met gisteren had ze al 50.000 paar schaatsen afgeleverd. Hij had er niets tegen wanneer de vorst nog wat geprolongeed werd. De geïsoleerde bewoners van Goeree en Overflakkee zullen er wel niet zoo over denken, evenmin als de ondernemers van de stoombootdiensten Van Vlissingen op Breskens en Terneuzen, die hun bedrijf moesten staken.

18 Februari. We gaan vooruit, vannacht heeft het 'maar' 9 graden gevoren. Onze zuidelijke provincies zijn inmiddels weer te bereiken al is het dan ook over het ijs. Op het ogenblik zijn we even uit den impasse zooals onderstaand staatje laat zien:

Grave: overtocht voor voetgangers en wielrijders per ijsvlet of over het voetpad.

Hedel: overtocht met veerpont bij dag, 's nachts per roeiboot.

Keizersveer: overtocht over het ijs voor rij- en voertuigen, niet zwaarder dan 1300 kg.

Moerdijk: veerdienst gestaakt.

Nijmegen: overtocht voor licht rijverkeer over het ijs.

Zalt Bommel: overtocht ook voor voertuigen over het ijs.

Gorinchem-Sleeuwijk: overtocht over het ijs, ook voor auto's tot een gewicht van 2000 kg.

Gorinchem-Woudrichem: veerdienst gestaakt. Dordrecht-Zwijndrecht: overtocht ook voor auto's

Arnhem: overtocht voor alle verkeer.

Vreeswijk: overtocht ook voor auto's tot een gewicht van 2500 kg.'



Zelfs deze motorrijder waagt zich op het gladde rivierijs tussen Zwijndrecht en Dordrecht.

Foto, 1929.

Collectie auteur.

Ijspret in Zwijndrecht

Terwijl de schrijver van het ijzig dagboek zijn notities maakte was er ook in Zwijndrecht volop ijsplezier. In het poldertje Walburg was een mooie ijsbaan en een eigen ijsclub waarvoor men desgewenst aandelen kon kopen.¹



De ijsbaan van het buitenpoldertje Walburg.

V.l.n.r op de schaats: onbekend, Stien van der Leer, Dirkje Adriana Bax en Sija Bax.

Foto, 1942.

Collectie Familiearchief Van der Leer.

Wel golden er strenge regels, door de Gemeente vastgesteld in een 'Verordening op de Ijsbanen'. Hierin stond onder andere dat het verboden was om met ijsschuiten te varen op de voor arrensleden, andere sleden of schaatsenrijders bestemde banen.

¹ Enkele in deze paragraaf genoemde gegevens zijn ontleend aan de door Marcel Deelen geredigeerde brochure bij de in 2003 door de Historische Vereniging Zwijndrecht in de Vergulde Swaen gehouden expositie: *Winter in Zwijndrecht*.

Paarden of sleden waren niet toegestaan op de banen die bedoeld waren voor schaatsenrijders. Als het druk was mocht je niet met meer dan normale snelheid schaatsen en met niet meer dan vier personen achter of aan elkaar rijden.



De heer Van der Wijst, boekhouder bij Petroleummaatschappij APC over het ijs op weg naar Zwijndrecht.

Foto, 1929.

Collectie auteur.

Ter vermindering van ongelukken en 'opeenhopingen van voetgangers en schaatsrijders' moesten bevelen van de politie door dezen en door de bestuurders van ijsschuiten, paarden, prik-, duw- en treksleden onmiddellijk worden opgevolgd. Van de ijsbaan werd altijd druk gebruik gemaakt en diverse huwelijken hebben hun prille begin te danken aan dit gladde ijs in het poldertje Walburg. De Ijsclub organiseerde diverse activiteiten: schoonrijden voor paren en individuele personen, hardrijden, ringrijden, wedstrijden met paard en arrenslee.



Sneeuwballen gevecht in de Groote Lindt bij de school naast de kerk, omstreeks 1905.

Foto collectie Kees Popijus.

Anijsmelk, punch en kwast vloeide rijkelijk en de aloude polkabrokken met hun heerlijk-zoete karamelsmaak ontbraken evenmin. Baanvegers hielden de baan schoon. De scheuren in de baan werden 's nachts met warm water volgegooten om 's nachts weer dicht te vriezen. Uiteraard werd er druk gefotografeerd. Veel Zwijndrechtenaren werden zo vereeuwigd, zittend op het ijs, alleen of met een groepje, op de schaats in een polonaisesliert of met z'n tweeën of drieën in een zwierige pose.



*Ook Groote Lindt had een ijsbaan. Buitendijks gelegen ter hoogte van de boerderij van Kaim.
Foto collectie Kees Popijus.*

Ook van het drukke verkeer op de rivier zijn veel foto's bewaard gebleven. Waar normaal de pont voer liep nu een breed spoor door de sneeuw op het ijs waar voetgangers, fietsers, mensen met handkarren en vee zich richting Dordrecht of Zwijndrecht spoedden. Toen het ijs dik genoeg was reden ook paard en



*Met een volgeladen handkar op het rivierijs bij Zwijndrecht.
Foto, 1929.
Collectie auteur.*

wagens en zelfs personenauto's en vrachtwagens over de rivier. De bekende Zwijndrechtse fotograaf

Buurmans zag extra winst in deze winter door veel Zwijndrechtenaren te fotograferen op het ijs.

Elders in het land

De schrijver van het ijzig dagboek had ondertussen ook niet stil gezeten en noteerde diverse wetenswaardigheden over de rest van het land:

'20 Februari. Wegens gebrek aan brandstof zijn verschillende scholen, waaronder die van Lena en Frans [de kinderen van de dagboekschrijver], al een paar dagen gesloten, zoodat we zonder met de Leerplichtwet in conflict te komen, vandaag een autotocht naar Enkhuizen konden maken. En waar denkt u dat we nog meer zijn geweest? Op Urk! Het ijs bij Enkhuizen zag er zoo solide uit, dat we geen moment aarzelden met de auto het ijs op te gaan. Op het kompas rijden was niet nodig, want door de vele honderden wielrijders werd de weg duidelijk afgeteekend. Na een rit van 1½ uur bereikten we Urk, waar de geheele bevolking uitliep om naar het wondere schouwspel te kijken en waar de Urkerjeugd, die tot nu toe alleen auto's op plaatjes had gezien, ons met open mond aanstaarde. We hadden nog een onderhoud met den Burgemeester, die ons meedeelde, dat zijn eiland het Mekka der ijs-enthousiasten was geworden en van vrijwel alle Zuiderzeekustplaatsen uit, tochten naar Urk werden ondernomen, zelfs vanuit Lemmer, wat in 1890 niet mogelijk was.



*Ijsbergen bij de Pier van Scheveningen.
Foto in Gedenkboek, 1929.
Collectie auteur.*

22 Februari. Op de plaatjespagina van de krant heden zeer interessante opnamen van het ijs te Scheveningen. Onder den Pier, één lange rij van ijsspelonken en langs het strand een onafzienbare strook ijsbergen ter hoogte van ettelijke meters.

23 Februari. Volle maan - weer omgeslagen - dooil'

De dooi treedt in

Ook in Zwijndrecht was het merkbaar dat de dooi was ingevallen. De Dordtse havenmeester bepaalde op 24 februari dat er aan het Zwijndrechtse veer geen wagens en auto's meer werden toegelaten. De toestand van het ijs was zodanig dat hij dit niet langer verantwoord vond. Voetgangers konden nog wel met een gerust hart het ijs betreden en vrachten tot maximaal 500 kilo vormden ook geen probleem. Toch moest de dagboekschrijver tot zijn verdriet noteren dat de vorst niet helemaal was verdreven en nog even terugsliep:

'25 Februari. Met tergend sarcasme decreteert de Bilt: 'Terugkeer van de vorst'. We hebben amper gelegenheid gehad wat op adem te komen of daar dreigt voor de zooveelste maal vorst. Ik ben het meer dan beu. Het verheugde mij al zoo, dat de ijsclubs den opstal reeds begonnen af te breken en het ijs in de groote rivieren zoo heeft geleden, dat de overtocht riskant geworden is, maar nu dreigt het den verkeerden kant op te gaan.

26 Februari. De 7 graden vorst van hedennacht hebben gelukkig niet kunnen beletten, dat de zon overdag de liquidatie van het ijs voortzet. Als ze voet bij stuk houdt zal het spoedig gedaan zijn met de wandelingen dwars over de Zuiderzee. De ijsbrekers hebben de Nieuwe Merwede al tot Werkendam opengeboken. De Biltse profeet heeft mijn hart gestolen door afnemende vorst te voorspellen.

27 Februari. 'Afnemende vorst' heette het en daar vriest het me vannacht eventjes 12 graden. Het ijs is weer zo sterk geworden, dat de ijsbrekers onverrichter zake naar Rotterdam zijn teruggekeerd, bij Eck en Wiel weer auto's tot 3000 kg. zwaar over de rivier trekken en het ijs op de Waddenzee betrouwbaar is. Het was me opgevallen dat er den laatsten tijd zooveel bejaarde mensen zijn gestorven, wat ik aan de hevige koude toeschreef.

28 Februari. De postboot Ameland-Holwerd viert een merkwaardig jubileum, n.l. dat zij vandaag juist een maand op nonactief is. Het zal mij benieuwen wanneer zij den dienst weer kan hervatten. Al is het overdag ook betrekkelijk warm (om 12.00uur + 3° C.), zoodra de zon onder is, daalt de temperatuur snel, zoodat de dooi overdag geheel te niet wordt gedaan door de vorst 's nachts. Afgelopen nacht was het weer -13° C. en als het zoo blijft doorgaan, zie ik het er nog van komen, dat we met Paschen eieren op het ijs eten. Dat is voor ouderen het summum van winter. De kranten, die tot voor kort vol stonden met uitslagen van schaatswedstrijden komen nu plaats tekort om alle maatregelen te vermelden, die door de Gemeentebesturen worden genomen om de werklozen te helpen. Er zijn vrijwel geen gemeenten of er worden warme maaltijden, levensmiddelen in natura, brandstoffen, dekens of gelde-

lijke toelagen verstrekt om in den nood te voorzien.

Meer auto-ongelukken op het ijs dan op het land

1 Maart. De eerste dag van de Lentemaand maar in de natuur is het nog geen lente, wat duidelijk blijkt uit het volgende:

Vannacht vroom het nog 11° C. Allerwegen zijn ijsbrekers aan het werk. Bij Eck en Wiel zijn 40 auto's over het ijs getrokken. Ten Oosten van Urk bevindt zich een volmaakt landschap - of heet dat zeeschap - van ijsduinen, waardoor men door middel van bakens en zaagsel zelfs paden heeft gemaakt om bij mist niet te verdwalen. Urk krijgt vanuit Lemmer bezoek van 3 arresleden, elk met 4 personen. Van Terschelling gaan honderden per fiets, per slede of per pedes [te voet] naar de Friesche kust. De boekhouder heeft zijn natuurkunde-hobby botgevierd en geconstateerd dat Februari alle records heeft geslagen. Van de 672 uur heeft het 526 uur gevoren, waarvan 279 uur onafgebroken. Het aantal vorstdagen bedroeg 27 (alleen den 23en heeft het niet gevoren, 's nachts



Zwijndrecht gezien vanaf de Buitenwalenvest te Dordrecht, 15 februari 1929.

Foto collectie Kees Popijus.

was het toen precies 0° C.) het aantal ijsdagen 17.

2 Maart. In de Merwede bij Hardinxveld bevindt zich een ijsdam, die 2 km lang is, 450 m. breed, hier en daar tot den bodem reikt en dus 5 m. dik is.

3 Maart. Het is werkelijk een zomersche dag geweest en men zou niet gelooven, dat het vannacht nog acht graden vroom. Zon en vloed zijn in hun strijd tegen het ijs evenwel zoo aan de winnende hand, dat er vandaag meer auto-ongelukken op het water hebben plaats gehad dan op het land: Bij Wijk bij Duurstede auto door het ijs gezakt. Bij Terschelling auto door het ijs op de Waddenzee gezakt (een der inzittenden verdronken). Op de Gouwe vier personenauto's, een vrachtauto en een autobus met 10 passagiers door het ijs gezakt.

5 Maart. Na de auto's zijn thans de paarden aan de beurt door het ijs te zakken. Bij Ameland beoefende één rossinant [paard] het 'Luctor er emergo [ik wor-



Ijsbrekers samen met de Genie aan het werk op de Merwede bij Dordrecht.
Foto in Gedenkboek, 1929.
Collectie auteur.

stel en kom boven], bij Rhenen deden meerdere hetzelfde. Voor de ijsbrekers en torpedisten is thans het oogenblik aangebroken om gesteund door de regen een aanval op den ijsdam bij Hardinxveld in te zetten.

8 Maart. Nu het al 6 dagen flink dooit en de nachtvorsten van 2 en 3 graden natuurlijk geen beteeke-
nis hebben, begint er werking te komen in het ijs op de groote rivieren.

12 Maart. De ijsbrekers zetten hun werk rusteloos voort. Vandaag is men gereed gekomen met het openbreken van den Hollandschen IJssel en van de Gouwe. Helaas zijn er ook slachtoffers te betreuren: vier inwoners van Varik, die op een krib stonden te kijken naar het kruien van de Waal zijn door een ijs-



Dordrecht-Zwijndrecht, Winter 1938-1939.
Tien graden vorst, een dikke koral - Maar nooit te bont, voor onze pont!

In de winter van 1938-1939 vroom het wederom streng, maar de pont kon nog geruime tijd door de ijsschotsen heen varen.

Ansichtkaart 1939.
Collectie auteur.

schol van den krib geduwd en tusschen de schotsen verpletterd.

14 Maart. Met het openbreken van het Merwedekanaal is thans ook een aanvang gemaakt.

17 Maart. Een warme zomersche dag was het heden. Op den Boulevard te Scheveningen was het druk als in den zomer en op de terrassen der café's was het een en al bedrijvigheid. Slechts de afwezigheid van badgasten en badkoetsen op het strand en de aanwezigheid van ijs in de vaarten herinneren er aan dat de winter nauwelijks vertrokken is.

21 Maart. Begin van de Lente! Maar de postboot van Urk kon vandaag door het vele ijs niet te Enkhuizen komen. Overigens is de scheepvaart op de Zuiderzee weer normaal, zoodat er geen Paascheieren op het ijs zullen worden gegeten, wat me heusch niet spijt.



*Nogmaals de winter van 1938 - 1939 met de pont, vooraf
gegaan door een ijsbreker.*
Foto collectie Kees Popijus.

En zo kwam er een einde aan een van de laatste strenge winter waarin de Hollandse rivieren dichtvroren met zulk dik ijs dat er met vrachtauto's overheen gereden kon worden. De pont en het normale leven hervatten geleidelijk aan weer hun gebruikelijke loop. Onder andere in 1939, 1956 en 1963 deden de winters het nog eens dunnetjes over, maar zo dik als in 1929 is het rivierijs daarna nooit meer geweest.



In de winter van 1938-1939 werd het rivierijs bij Zwijndrecht toch nog dik genoeg voor voetgangers en schaatsers voor ouderwets ijsvermaak. De rechterkraam draagt een span-
doek met de vermelding: restaurant.

Ansichtkaart, 1939.

Collectie auteur.



De Rotterdamseweg met hondeslee ter hoogte van bakker Visser (rechts) omstreeks 1905.

Foto collectie Kees Popijus.



Winter 1938-1939. Groepsfoto van personen op het ijs bij de
spoorbrug.

Foto collectie Kees Popijus.



Maarten van der Leer met v.l.n.r. zijn zusters Stien en To op
de ijsbaan van het buitenpolderdij Walburg.

Foto, 1942.

Collectie Familiearchief Van der Leer.



Slagveldstoep, omstreeks 1905.

Ansichtkaar.

Collectie Kees Popijus.



DE SCHAATSENRIJDBAAN OP DE MAAS.

De schaatsrijdersbaan op de Maas. Steendruk P.W.M. Trap, 1855. Collectie auteur.



Wintergezicht aan de Devel met links kasteel Develstein. Olieverf op paneel J. van Strij (1756-1815). Collectie Dordrechts Museum.



Gefukkig Nieuwjaar toegewenst vanuit Dordrecht.

Winters gezicht op Dordrecht, winter najaar 1956. Ansichtkaart collectie Kees Popijus.



Winter 1964-1965. De heer Dirk Meulenberg met zijn dochter Margo op de slee op het voetpad langs de vijver aan de Burgemeester Jansenlaan ter hoogte van de Technische School. Foto M. Pijl-Meulenberg.

Colofon

'Swindregt Were', een naam die naast 'Swijndregt Were' al eeuwen geleden gebruikt werd voor de Zwijndrechtse Waard, is het blad van het Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht en de Historische Vereniging Zwijndrecht. Het periodiek verschijnt twee maal per jaar en wordt gratis aan de leden toegezonden.

Redactie Hendrik-Ido-Ambacht:

Mevr. J.C. van der Straaten-Ooms en A.L.J. van den Berg

Redactie-adres:

Schalksedijkje 20, 2988 BV Rijsoord

Telefoon: 0180-423889

Email: joke@vdstraaten.nl

Secretariaat Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht:

J. van Beek, Weteringsingel 84, Hendrik-Ido-Ambacht

Telefoon: 078-6814882

Redactie Zwijndrecht:

Drs. C.L. van der Leer en H.C. Popijus

Redactie-adres:

Amandelgaarde 163, 3344 RC Hendrik-Ido-Ambacht

Telefoon: 078-6194677

Email: kpopijus@planet.nl

Verenigingsadres: Oudheidkamer 'de Vergulde Swaen', Rotterdamseweg 53-55, Zwijndrecht

Druk: Pro Patria grafisch totaalleverancier Zwijndrecht

De verkoopprijs voor losse nummers: € 3,50

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de onder auteursnaam geplaatste artikelen.

© Redactie blad en de auteur. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopieën, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie of auteur. Na toestemming moet de bron vermeld worden.

Afbeeldingen

Achteromslag:

Boven: Rotterdamseweg, omstreeks 1905. Foto A. Duijser. Collectie Kees Popijus.

Onder: Rotterdamseweg, winter 2010. Op vrijwel dezelfde locatie als de vorige foto. Foto M. Pijl.



H. J. TOLLENS C. H. ZN. Firma J. G. Hameler. HOF-PHOTOGRAAF. DORDRECHT. 20 Jan 1893

Winter 1893, met schepen in het ijs voor Dordrecht. Foto collectie Gemeentearchief Zwijndrecht.



Winter 1929, gezicht op Zwijndrecht. Foto collectie Kees Popijus.

